

Absolutismus nebo „absolutismus“? K dějinám jednoho pojmu.

Tomáš Knoz

Časopis Matice moravské 121, č. 2, 2002, s. 451–483

Místo úvodu

Winfried Schulze před patnácti lety formuloval zajímavou myšlenku: Některé termíny a pojmy v historiografii, jež byly po léta považovány za obecně platné a příliš se o nich neuvažovalo, se po čase stanou předmětem intenzivního zájmu, zkoumání a diskuse historiků.¹ V posledních deseti letech se v evropské, resp. v britské a v německé historiografii rozvinula pozoruhodná diskuse o oprávněnosti či neoprávněnosti užívání pojmu absolutismus. Rozvinula se především po vydání knihy britského autora Nicholase Henshalla *The Myth of Absolutism* roku 1992² a velmi rychle se do ní zapojili i němečtí historikové zabývající se dějinami raného novověku, jako Wolfgang Schmale, Ernst Hinrichs, Rudolf Vierhaus nebo Heinrich Duchhardt.³ Nedlouho po vydání Henshallovy knihy již dokonce na toto téma bylo uspořádána série konferencí a vydáno několik sborníků.⁴ Od té doby se o absolutismu velmi často hovoří jako o historiografickém mýtu. Uvedená diskuse přitom do značné míry vyvolává efekt laviny: autoři, kteří uvedený pojem začali dávat do uvozovek, se po několika letech odvolávají právě na tyto uvozovky jako na důkaz relativnosti pojmu.⁵ Přesto však nelze uvedenou diskusi zatracovat nebo zpochybňovat jako umělou nebo vyvolanou jen úzkým okruhem historiků, kteří tímto způsobem ožívují téma, o němž dříve napsali četná pojednání a nyní je začínají nazírat z jiné strany. Vypovídá totiž mnohé nejen o politických, právních, sociálních a kulturních dějinách 17. a 18. století, ale také o současných historiografických přístupech, metodách a úvahách. Pouze s nepatrným zpožděním se odraz této diskuse přenesl i do českých zemí, což je především zásluha Petra Mati.⁶ Samozřejmě, že zde se uvedená diskuse rozvinula jen v omezené míře. Je tomu tak mimo jiné díky relativně úzkému počtu historiků, kteří s pojmem absolutismus stabilně pracují, popř. kteří se podrobněji zabývají

¹ S c h u l z e, Winfried: *Die Ständische Gesellschaft des 16./17. Jahrhunderts als Problem von Statik und Dynamik*. In: Týž (ed.): *Ständische Gesellschaft und soziale Mobilität*. München 1988, s. 1.

² H e n s h a l l, Nicholas: *The Myth of Absolutism*. London-New York 1992. Henshallova práce vychází především z analýzy francouzských poměrů v době vlády Ludvíka XIV.

³ Např. S c h m a l e, W.: *Absolutismus: Biographie eines Begriffs*. Beiträge zur historischen Sozialkunde 4, 2001, s. 5-13; H i n r i c h s, E.: *Abschied vom Absolutismus? Eine Antwort auf Nicholas Henshall*. In: Asch R. G. – Duchhardt, H. (edd.): *Absolutismus – ein Mythos?*, s. 353-271; V i e r h a u s, Rudolf: *Barok und Absolutismus*, In: Garber, Klaus (ed.): *Europäische Barock-Rezeption*. Wiesbaden 1991, s. 46; D u c h h a r d t, H.: „Absolutismus“ – *Abschied von einem Epochenbegriff?* Historische Zeitschrift 58, 1994, s. 113-122.

⁴ Sborník z této konference vydali A s c h, Ronald G. – D u c h h a r d t, Heinz (ed.): *Der Absolutismus – ein Mythos?* Köln-Wien 1996. Důležitá konference na uvedené téma se zaměřením na roli šlechty se konala v září 1999 v Osnabrücku a příspěvky byly vydány ve sborníku A s c h, R. G. (ed.): *Der europäische Adel im Ancien Regime. Von der Krise der ständischen Monarchien bis zur Revolution*. Köln – Wien – Weimar 2001.

⁵ H i n r i c h s, Ernst: *Fürsten und Mächte. Zum Problem des europäischen Absolutismus*. Göttingen 2000, s. 19.

⁶ Srovnej M a t i, Petr: *Čas nehybnosti, čas změn. Konference o evropské šlechtě v 17. století*. ČČH 98, 2000, s. 211-212.

evropskými dějinami sledovaného období.⁷ Předkládaná stat' si v žádném případě neklade za cíl daný problém vyřešit. Jejím smyslem je pouze představit současnou diskusi, včetně jejích kořenů a historie, a pokusit se o její strukturování. Z tohoto důvodu se bude muset v mnohých ohledech omezit na poněkud zjednodušené a modelové vnímání jednotlivých nuancí sledovaných otázek.

Obrysy dějin pojmu

Pro pochopení současné diskuse o absolutismu je nutno si v základních dimenzích přiblížit dějiny tohoto pojmu.⁸ Ty nejsou vždy zcela totožné s dějinami jeho obsahu a naopak jsou klasickými „Begriffsgeschichte“.⁹ Zjistíme, že zmiňovaná diskuse o oprávněnosti pojmu „absolutismus“, jeho obsahu i interpretaci ve skutečnosti trvá stejně dlouho, jako existuje tento pojem sám. Na rozdílné výchozí pozice i interpretační metody při užívání pojmu „absolutismus“, které v daném okamžiku byly uplatňovány především mimo „rankovský“ německý prostor, upozornil Walter Hubatsch v předmluvě ke sborníku *Absolutismus*, jenž vyšel roku 1973 s cílem shrnout nejdůležitější stati, které se od poloviny 19. století problematikou tohoto pojmu zabývaly.¹⁰

Počátek užívání pojmu absolutismus je spojován s pozitivistickými historiky Julesem Michelem a Leopoldem von Ranke, na něž posléze navázali například Wilhelm Roscher, Otto Hintze, Gustav Dreusen nebo Reinhold Koser.¹¹ Není tedy pojmem, který by bylo v této formě přímo možno najít v některém ze spisů dobových právníků, filozofů a teoretiků státu a práva, za jaké jsou v souvislosti s absolutismem považováni především Niccolo Machiavelli

⁷ Názory současné německé historiografie na uvedené téma v českých zemích představil v první řadě Petr Maťa, a to v teoretické rovině zatím především ve svých ústních vystoupeních na různých konferencích a seminářích, v praktické rovině jejich aplikací na některé své konkrétní výzkumy. Maťa, P.: *Čas nehybnosti, čas změn*, s. 211-212.

⁸ V poslední době shrnul dějiny pojmu absolutismus např. H i n r i c h s, E.: *Zum Stand und zu den Aufgaben gegenwärtiger Absolutismusforschung*. In: Týž (ed.): *Absolutismus*. Frankfurt 1986, s. 7-34; V i e r h a u s, Rudolf: *Barock und Absolutismus*. In: Garber, Klaus (ed.): *Europäische Barock-Rezeption*. Wiesbaden 1991, s. 45-62; H i n r i c h s, E.: *Fürsten und Mächte*, s. 20-36. Detailní pohled na danou problematiku, v němž by bylo možno sledovat na jednu stranu proměnu v chápání pojmu absolutismus a v jeho interpretaci, na druhé straně postup ve znalostech o historické skutečnosti, která je obvykle slovem absolutismus vyjadřována, ovšem nepřinášejí ani tato shrnutí. Není tak jisté, nakolik jsou proměny v chápání a užívání pojmu absolutismus přímo odvislé od prohlubování vědomostí o dané epoše, nebo nakolik jde spíše o změnu interpretací a výkladů, jež není dána novými prameny a hlubšími znalostmi, jako spíše změnou priorit ve vnímání a výkladech historie, danou proměnami naší společnosti. S c h m a l e, W.: *Absolutismus: Biographie eines Begriffs*. Beiträge zur historischen Sozialkunde 4, 2001, s. 4-13. Ve svém zamyšlení stručně shrnuje dějiny pojmu absolutismus také Č a p l o v i č o v á, Kristína: *Absolutismus jako historický pojem a jav*. Historický časopis 49, 2001, s. 100-119.

⁹ K pojmu „Begriffsgeschichte“ srovnej K o s e l l e c k, Reinhard: *Begriffsgeschichte und Sozialgeschichte*. In: Ludz, Peter (ed.): *Soziologie und Sozialgeschichte*. Opladen b.d., s. 116-131. Zde také zdůrazněna nutnost vyjasňování historických pojmů.

¹⁰ H u b a t s c h, Walter: *Vorwort*. In: Týž (ed.): *Absolutismus*. Darmstadt 1973, s. XIV.

¹¹ R a n k e, Leopold v.: *Die großen Mächte*. 1833. Podle Oestreicha měl původně termín alsolutismus do značné míry negativní příděch. H i n t z e, O.: *Der preussische Militär- und Beamtenstaat im 18. Jahrhundert*. In: Hubatsch, W. (ed.): *Absolutismus*, s. 68. O tom mimo jiné O e s t r e i c h, G.: *Gest und Gestalt der frühmodernen Staates*. Berlin 1969, s. 179; Č a p l o v i č o v á, K.: *Absolutismus*, s. 101.

nebo Jean Bodin.¹² Jde tedy o historiografický termín, zpětně vztažený k určitým kategoriím. Jeho obsah je však odvozen od historického termínu „potestas absoluta“, obsaženého v dobových traktátech o povaze panovnické moci, kde se vyskytuje spolu s pojmy typu „souverenité“ (jenž je spojován právě s uváděným Bodinem) nebo „Staatsräson“.¹³ Michael Stolleis v této souvislosti vyzdvihuje určitou kontinuitu v myšlení o státě a společnosti, která procházela celým raným novověkem a vedle uvedených termínů zdůrazňuje také pojmy „sekularizace“, „aristotelismus“ a „přirozené právo“.¹⁴

V myšlení raného novověku je možno se sekat s úvahami o povaze panovnické moci ve dvou zásadních podobách. První z nich je panegyrická. Obvykle zdůrazňuje božskou podstatu panovnické moci a z ní odvozené nároky na neomezenou vládu. Tyto panegyriky mohou být pojaty buď obecně a vztahují je k panovnické moci jako takové, nebo jsou určeny pouze vlastnímu panovníkovi. Potom jsou obvykle formulovány tak, aby je čtenáři pokud možno nemohli vztáhnout také na panovníka cizího, resp. nepřátelského. Takové spisy byly často psány přímo na zakázku panovníka jeho předními dvořany, dvorními kazateli a poradci, v některých případech je dokonce za autora považován panovník sám.¹⁵ Projevovaly se v nejrůznějších formách, nejen jako klasicky pojímané filosofické traktáty. Uvedená panegyrická rovina má i svou odvrácenou stranu, za niž mohou být považovány pamflety, kritiky a karikatury, jaké v 17. století vyšly např. z pera La Rochefoucaulda (ve vztahu k Francii) nebo Hypolita a Lapide (ve vztahu k Říši).¹⁶ Za druhou rovinu je možné považovat spisy ovlivněné přirozeným právem. Také ony popisují povahu absolutní moci a není předem dáno, jestli v ní naleznou pozitivní nebo dokonce pro chod společnosti nezbytné stránky nebo naopak budou formulovány jako její kritika.

O rozšíření pojmu absolutismus v evropské historiografii se zasloužil především německý ekonom a státovědec Wilhelm Roscher, který ve svém díle o dějinách ekonomie provedl základní rozbor pojmu a jeho obsahu.¹⁷ Provedl charakteristiku absolutismu, založenou na

¹² Brand, Jürgen – Hattenhauer, Hans: *Der Europäische Rechtsstaat. 200 Zeugnisse seiner Geschichte*. Heidelberg 1994, s. 41-42. Srovnej též Kudrna, Jaroslav: *Machiavelli a Guiccardini. K typologii historickopolitického myšlení pozdní italské renesance*. Brno 1967. Franklin, John H.: *Jean Bodin and the Rise of Absolutist Theory of Jean Bodin*. Cambridge 1983.

¹³ Stolleis, Michael: *Staat und Staatsräson in der frühen Neuzeit. Studien zur Geschichte des öffentlichen Rechts*. Frankfurt/M 1990.

¹⁴ Stolleis, M.: *Reichspublizistik – Politik – Naturrecht im 17. und 18. Jahrhundert*. In: Týž (ed.): *Staatsdenker in der frühen Neuzeit*. München 1995, s. 9-28.

¹⁵ Srovnej např. Michaud, J. F. M. – Poujoulat, J. J. F. (edd.): *Armand Jean du Plessis, Cardinal de Richelieu, Memoires*. Paris 1938.

¹⁶ La Rochefoucauld, François: *L'esprit de la France et les maximes de Louis XIV*. Köln 1689. Hippolitus a Lapide: *Disertatio de Ratione Status in Imperio nostro Romano-Germanico*. B.d. 1640. O tom Brand, Jürgen – Hattenhauer, Hans: *Der europäische Rechtsstaat. 200 Zeugnisse seiner Geschichte*. Heidelberg 1994, s. 47; Hoke, Rudolf: *Hippolitus a Lapide*. In: Stolleis, Michael: *Staatsdenker in der frühen Neuzeit*. München 1995, s. 118-128; Gerten, Klaus: *Bürgerliche Absolutismuskritik im Südwesten des Alten Reiches vor der Französischen Revolution*. Trier 1983.

¹⁷ Roscher, Wilhelm: *Geschichte der Nationalökonomik in Deutschland. Geschichte der Wissenschaften in Deutschland. Neuere Zeit*. München 1874; Týž: *Politik. Geschichtliche Naturlehre der Monarchie, Aristokratie und Demokratie*. Stuttgart-Berlin 1908, s. 193-307. O postavení Roschera v kontextu německé a evropské historiografie Kudrna, Jaroslav: *Kapitoly z dějin historiografie a filozofie dějin*. Brno 1985, s. 197. Kudrna Wilhelma Roschera (1838-1917) zahrnul spolu s G. Schmollerem k ekonomické historiografii v Německu ve 2. pol. 19. století a upozorňuje na souvislost s právní historickou školou. Roscher podle něj vyzdvihoval metodu

jeho trichotomické periodizaci a obvykle označovanou jako „Stufentheorie“.¹⁸ Roscherova periodizace absolutismu sloužila v daném okamžiku zároveň jako definice pojmu. Pojem absolutismus tak nevznikl na zelené louce, ale v souladu s podobně konstruovanými termíny a v okamžiku, který pozitivistickým, resp. formalistickým způsobem vyzdvihoval potřebu nazývat věci, jevy a procesy jasnými jmény, dávat jim jednoznačné obrysy a lineárně je třídit nad pozdější snahu o hlubokou strukturální analýzu nebo dnešní postmoderní potřebu ony věci, jevy procesy a pojmy relativizovat. Podobný přístup bychom v době konstituování moderní vědy našli ve většině humanistických disciplín, např. v právní vědě nebo dějinách umění.

Roscherův dějinný koncept vycházel z charakteristiky původní monarchie, aristokracie, absolutní monarchie, demokracie, plutokracie a césarismu. Absolutní monarchii vnímal v širokém historickém i geografickém kontextu, od carského Ruska od jeho počátků a mongolské nadvlády až po Petra Velikého a Kateřinu II., přes Dánsko (zdůrazňované především díky známému královskému zákonu z roku 1665¹⁹), Prusko z doby velkého kurfiřta a projevy absolutismu na teritoriu Říše. Pojmy „absolutismus“ a „absolutní monarchie“ v Roscherově vnímání splývaly a byly používány jako synonyma. Absolutismus byl zároveň pojímán spíše jako dějinný princip nežli jako úzce vymezená historická perioda, byť převažující uplatnění principů absolutismu do konkrétního historického období vyústoval.²⁰ Za zmíněné hlavní principy (Hauptanstanlen) absolutní monarchie Wilhelm Roscher považoval nedělitelnost státu, panovnický dům, hofštát, vojsko, státní hospodářství a finance, úřední aparát, úřad prvního ministra.²¹ V tomto ohledu se tedy příliš nelišil od svých následovníků a v důsledku ani od většinového názoru dnešní historiografie, byť její představitelé z existence většiny nebo všech uvedených principů ne vždy automaticky nutnost užití pojmu absolutismus vyvozují.²²

analogií a historicko-fyziologickou metodu. Zabýval se celou řadou vědních odvětví, mj. statistikou, ekonomikou, antickou historiografií a historií politických teorií. V historiografii své doby byl postavou přechodu a v jeho spisech je možno se setkat s názory, že politická ekonomie má hledat historické zákonitosti.

¹⁸ J u s t, Leo: *Stufen und Formen des Absolutismus. Ein Überblick*. Historische Zeitschrift 80, 1961, s. 143-159.

¹⁹ E k m a n, Ernst: *Das dänische Königsgesetz von 1665*. In: Hubatsch, W. (ed.): *Absolutismus*, s. 223-237.

²⁰ R o c h e r, W.: *Politik*, s. 193-216.

²¹ Nedělitelnost státu (Unteilbarkeit) má spočívat v rozdílu oproti středověké monarchii, kde byly podle Roschera mnohé státy ničeny tím způsobem, že jejich území bylo často v testamentech děleno mezi potomky panovníka. Tomu bylo od 16. století náležitými ústavními kroky postupně zabraňováno. Panovnický dům (Herrscherhaus) je Roscherem prezentován na příkladu několika zemí. S jeho existencí podle něj souvisí i reprezentační právo, nástupnictví nebo regentství. Ve všech těchto kategoriích podle Roschera oproti předchozímu období došlo k zásadním změnám. Naproti tomu hofštát (Hofstaat) je spojován především s rezidencemi a fungováním dvorů. Ve sledovaném období v první řadě narostl význam dvorského ceremonálu. K podstatným změnám mělo dojít také v organizaci vojska (Heer). To se postupně stává profesionálním sborem, často využívajícím služeb cizinců (švýcarská garda) a postátňuje se. Podobně je tomu i v oblasti financí. Panovník se postupně proces vypisování a vybírání daní snaží vymanit z vlivu stavů. Je sjednocována finanční správa. Nový úřednický stát (Beamtenstaat) je podle Roschera v mnohých zemích budován podle „italské tyranie“. Úřady je možno koupit, jsou sjednocovány pod státní mocí a vzájemně hierarchizovány. Zvláštní se stává také úloha prvního ministra (Premierminister). Podle Roschera nemusí být v absolutních monarchiích panovník samovládcem. Existuje také varianta, kdy moc v jeho jménu vykonává právě první ministr. Příkladem je samozřejmě Francie z doby Richelieua. R o s c h e r, W.: *Politik*, s. 217-250.

²² Nejčastěji bývají uváděny výhrady proti skutečné existenci nedělitelné panovnické moci, proti faktickým rozdílům ve srovnání s předchozím obdobím. Roscherovskému chápání absolutismu jako samostatnému historickému období, principu, popř. pojmu obvykle vytykají nedostatek „konstitutivnosti“.

Samotná „Stufentheorie“ našla uplatnění především v té části Roscherova výkladu, kterou autor označil jako „Hlavní typy absolutní monarchie“ (Hauptarten der absoluten Monarchie).²³ Absolutní monarchie byla rozčleněna do třech etap, které zároveň reprezentovaly i převahu určitých společenských principů. Prvním, raným či přechodným obdobím byl „konfesijní absolutismus“.²⁴ Ten se rozvinul především mezi polovinou 16. a polovinou 17. století. Jeho principy nejdříve zakořenily ve Španělsku, a to v době vlády Filipa II., ve střední Evropě byl představitelem této fáze především Ferdinand II. Za hlavní moto, vyjadřující povahu konfesijního absolutismu, považoval Roscher větu „cuius regio, eius religio“, jež se promítla do dlouho trvajících náboženských válek.²⁵ Druhou etapou byl „dvorský absolutismus“.²⁶ V tomto období vlastně šlo o nejdůslednější naplnění principů absolutismu. Panovník již podstatně více centralizoval moc ve státě a při jejím uplatnění se opíral o činnost svého dvora. Typickým státem, kde se uplatnily uvedené principy, podle autora teorie byla Francie z doby Ludvíka XIV. a etapu reprezentoval s tímto králem spojovaný citát „l'état, c'est moi!“.²⁷ K jeho atributům patřil náročný životní styl panovníka i dvora, který ani zdaleka nelze považovat za samoučelný, neboť byl naopak nositelem společenské hierarchizace. Třetí a poslední etapa byla v Roscherově teorii označena jako „osvícenský absolutismus“.²⁸ Ten byl zosobněn především Fridrichem II. a Josefem II. Jeho povaha mohla být vyjádřena citátem „Le roi, c'est le premier serviteur de l'état!“.²⁹

Roscher tedy ve shodě s převažujícím dobovým vnímáním historie i vlastní pozitivistickou metodou vnímal absolutismus jako přesně ohraničenou a vymezenou epochu v dějinách evropské společnosti, určenou především politickými a ekonomickými vztahy. I když proti Roscherově charakteristice ve svém pojednání *Weltgeschichtliche Betrachtungen* vystoupil Jacob Burckhardt³⁰, který mu vyčítal nedostatek smyslu pro kulturní dějiny, stalo se právě rankovsko-roscherovské pojetí na dlouho základním způsobem vnímání epochy, jež časově zaujímal 17. a 18. století.³¹

²³ Sám Roscher hovoří o „Entwicklungsstufen“. Roscher, W.: *Politik*, s. 250.

²⁴ U Roschera „Konfessionelle Absolutmonarchie“. Roscher, W.: *Politik*, s. 253-262.

²⁵ Srovnej později uplatněný německý termín „das konfessionelle Zeitalter“. Např. Reinhard, Wolfgang: *Zwang zur Konfessionalisierung“ Prolegomena zu einer Theorie des Konfessionellen Zeitalters*. ZHF 10, 1983, s. 257-277.

²⁶ „Höfische Absolutmonarchie“. Roscher, W.: *Politik*, s. 263-280.

²⁷ Srovnej termín Norberta Eliase „die höfische Gesellschaft“. Elias, N.: *Die höfische Gesellschaft*. Frankfurt/M 1983.

²⁸ „Aufgeklärte Absolutmonarchie“. Roscher, W.: *Politik*, s. 280-307.

²⁹ Roscher, W.: *Politik*, s. 251.

³⁰ Burckhardt, Jacob: *Weltgeschichtliche Betrachtungen*. Česky: Burckhardt, J.: *Úvahy o světových dějinách*. Olomouc 1996. Burckhardt považuje vedle státu za další principy náboženství a kulturu. Burckhardt ovšem podobně jako Roscher považoval právě 19. století za období obzvláště vhodné pro zkoumání dějin (s. 16-17). Kudrna, J.: *Kapitoly z dějin historiografie*, s. 195.

³¹ Hubatsch, Walter: *Vorwort*. In: Týž (ed.): *Absolutismus*. Darmstadt 1973, s. VII.

Dalším významným mezníkem v chápání pojmu absolutismus vlastně bylo až vystoupení Roberta Mousniera a Fritze Hartunga na 10. mezinárodním historickém kongresu v Římě roku 1955, jež bylo publikováno pod názvem *Quelques problèmes concernant la monarchie absolue* a na něž se později odvolávala celá řada historiků.³² Ve svém referátu mimo jiné vycházel z terminologického rozporu mezi francouzským a anglosaských jazykovým prostředím na jedné straně a německou historiografií na straně druhé. Pro některé historické jevy, pro které němečtí historikové užívali poměrně neutrálně vnímaného termínu absolutismus, byl ve francouzské a anglické jazykové oblasti velmi často užíván pojem despotismus.³³ Za hlavní chybu při práci s pojmem absolutismus přitom viděli v jeho užívání jako synonyma se slovy typu despotismus, totalitarismus nebo tyranie, které pak pojmu absolutismus přisuzovalo negativní znaménko. Uvažovali mimo jiné o významu míry panovnické suverenity, resp. jejího limitování, pro naplnění všech atributů absolutismu. Problém panovnické suverenity podle jejich pojetí nelze vnímat černobíle. Samozřejmě, že byl panovník v mnohých případech limitován zvyklostmi a tradicí, jindy dokonce ústavou. Byl pouze hlavou, zatímco ostatní obyvatelé dané země byly tělem. Zároveň se ale uvedené zvyklosti a tradice nemohly uplatnit bez panovnickovy vůle a souhlasu. Byl to on, kdo byl personifikací státu a společnosti, kdo předurčoval formu vlády.³⁴ Pro charakteristiku absolutismu byla důležitá také definice některých klíčových pojmů, s nimiž (popř. s analogickými termíny) mělo být sledované období napříště spojováno.³⁵ A to často i v tom případě, kdy daný autor posléze na užívání vlastního pojmu absolutismus rezignoval. Pro Mousniera a Hartunga těmito pojmy byl: 1. Význam války a armády pro konstituování absolutní monarchie.³⁶ 2. Vznik a rozvinutí národního cítění. 3. Zbožštění monarchy prostřednictvím umění, náboženství a filosofie.³⁷ 4. Propojení absolutismu a kapitalismu.³⁸

³² M o u s n i e r, Roland – H a r t u n g, Fritz: *Quelques problèmes concernant la monarchie absolue*. In: *Relazioni. X Congresso Internazionale di Scienze Storiche*. Volume IV. Storia moderna. Firenze 1955, s. 4-55. Leo Just dal zajímavým způsobem vystoupení Mousniera a Hartunga na kongresu v Římě i jejich snahu reformovat dosavadní vnímání pojmu absolutismus i jeho obsahu do souvislosti s koncem 2. světové války a všeobecnou potřebou revize některých zažitých historiografických přístupů. J u s t, L.: *Stufen und Formen*. Historisches Jahrbuch 80, 1961, s. 143-144. Podobnými úvahami se vyznačuje i stař Kamlaha, jenž analogicky objasňuje také vznik a prosazení se pojmosloví epocha – novověk – raný novověk. K a m l a h, Wilhelm: „Zeitalter“ überhaupt, „Neuzeit“ und „Frühneuzeit“, Saeculum. Zeitschrift für Universalgeschichte 8, 1957, s. 313-330.

³³ Po vystoupení Mousniera a Hartunga se tento termín čas od času vyskytuje i nadále, např. v titulu L i e b e l, Helen: *Enlightened despotism and the Crisis of Society in Germany*. Enlightened Essays 1, 1970, s. 151-168; K r i e g e r, Leonard: *An Essay on the Theory of Enlightened Despotism*. Chicago-London 1975. První kapitola Mousnierova a Hartungova příspěvků pro Řím nese název *Monarchie absolue et despotisme*. M o u s n i e r, R. – H a r t u n g, F.: *Quelques problèmes*, s. 4. Podle Francois Bluche termín absolutismus ovšem není neutrální, ale „horrible“, a přineslo ho 19. století ve snaze ukázat negativní stránky režimu, který ve Francii existoval před rokem 1789. V důsledku podle něj šlo o výrazové posílení pojmu „la monarchie absolue“, používaného bezprostředně po Velké francouzské revoluci. Také on připomíná synonymně užívaná slova „despotisme“ a „tyrannie“. B l u c h e, François: *Louis XIV*. Paris 1986, s. 185-186.

³⁴ M o u s n i e r, R. – H a r t u n g, F.: *Quelques problèmes*, s. 5-7.

³⁵ V současné době je možno se setkat především s pojmy: hierarchizace, sociální disciplinování, byrokratizace.

³⁶ Tento aspekt později rozvinul především Johannes Kunisch. Např. K u n i s c h, J.: *Fürst – Gesellschaft – Krieg. Bellizistische Strukturen der frühen Neuzeit*. Wien – Köln 1992; T ý ž: *Staatsverfassung und Mächtepolitik. Zur Genese von Staatskonflikten im Zeitalter des Absolutismus*. Berlin 1979; T ý ž: *Der kleine Krieg. Studien zur Heerwesen des Absolutismus*. Wiesbaden 1973; K e s s e l, Eberhard: *Militärsgeschichte und Kriegstheorie in neuerer Zeit*. Berlin 1987.

Mousnier s Hartungem navázali na Roscherovu tradici, když ztotožnili pojmy absolutismus a absolutní monarchie a když se po jeho vzoru pokusili o vymezení „forem, mechanismů, typů a stadií absolutní monarchie“.³⁹ Jejich vymezení bylo některými historiky prakticky vzápětí označeno za modernější než Roscherovo, byť vycházelo z některých shodných nebo analogických východisek a principů. V literatuře bylo označeno za genetickou typologii.⁴⁰ Tentokrát nešlo o vymezení tří, nýbrž čtyř stadií. I tak je ovšem lze v některých dimenzích s Roscherovými stupni srovnat. Především proto, že se při vymezování pojmu podobně jako on soustředili především na charakter panovnické moci a na vnější znaky vlády. V prvním stadiu podle Mousniera a Hartunga panovník vládl prostřednictvím k tomu určených poradních grémií. Tak tomu bylo např. ve Francii v době Karla VIII. nebo Františka I., ve Španělsku za Karla V., v Anglii za Jindřicha VIII. nebo v Prusku za Fridricha Viléma I. Panovník byl sice nositelem vlastní autority a suverenity, nicméně ji projevoval pomocí zprostředkujících osob.⁴¹ Pro druhé stadium bylo typické budování vlád kabinetního typu, disponujících státními sekretáři a správními kolegií. Ve třetím stadiu již byla vláda vykonávána prostřednictvím ministrů, jejichž postup však byl plně závislý na panovníkově vůli. V posledním stadiu byly vytvořeny vlády jako rady ministrů, které rozhodovaly ve sboru, nicméně každému z ministrů podléhal konkrétní resort.

Termín „absolutismus“ byl v evropské historiografii používán, rozšiřován a definován prakticky po celou druhou polovinu 20. století. V této době vznikala celá řada prací, které se zabývaly buď přímo obsahem pojmu absolutismus (a tedy politickými či sociálními dějinami období 17. a 18. století), nebo definicí pojmu samotného. Příkladem uvedeného dvojího postupu může být práce německého historika Waltera Hubatsche, který nejdříve v řadě syntéz o dějinách Evropy v novověku vydávaných nakladatelstvím v Braunschweigu vydal roku 1966 práci *Das Werden des Absolutismus*, jež je klasickým popisem historie sledovaného období s položením důrazu na dějiny politické. Naopak příkladem druhého typu postupu je sborníkově koncipovaná práce *Absolutismus* vydaná v Darmstadtu roku 1973.⁴² Tato práce soustředila články a studie, v minulosti vydávané v různých časopisech a publikacích, které se

³⁷ Mousnier vzhledem k Francouzským podmínkám hovoří o umění klasicismu. Jakým způsobem se při „zbožštění monarchie“ postupovalo, popsal především B u r k e, Peter: *The Fabrication of Louis XIV*. New Haven – London 1992. Německy B u r k e, P.: *Inszenierung des Sonnenkönigs*. Z jiného pohledu M a t s c h e, Franz: *Die Kunst im Dienst der politischen Ideen Kaiser Karls VI*. Berlin – New York 1981.

³⁸ S tím měly být spojeny všechny aspekty vztahu mezi šlechtou a buržoazií, resp. podíl těchto dvou společenských složek na panovníkově moci. J u s t, L.: *Stufen und Formen*. In: Hubatsch, W. (ed.): *Absolutismus*, s. 297.

³⁹ Formes, mécanismes, types et stades de la monarchie absolue. M o u s n i e r, R. – H a r t u n g, F.: *Quelques problemes*, s. 15-32.

⁴⁰ J u s t, L.: *Stufen und Formen*, In: Hubatsch, W. (ed.): *Absolutismus*, s. 296-297.

⁴¹ Ve střeoevropských poměrech by se snad v analogické souvislosti mohlo hovořit o období, kdy habsburští panovníci vládli s pomocí tajné rady. Ta byla do jisté míry složena podobně jako dříve stavovské orgány, tzn. zahrnovala významné příslušníky stavů jednotlivých zemí. Jejím úkolem nicméně nebylo hájit zájmy stavů vůči panovníkovi, nýbrž naopak hájit zájmy panovníka vůči stavům. E v a n s, R. J. W.: *Das Werden der Habsburgermonarchie*. Wien – Köln – Graz 1989; B r a u n e d e r, Wilhelm – L a c h m a y e r, Friedrich: *Österreichische Verfassungsgeschichte*. ⁶Wien 1992, s. 58-78; S c h w a r z, Henry Frederic: *The Privy Council in the Seventeenth Century*. Cambridge 1943.

⁴² H u b a t s c h, W. (ed.): *Absolutismus*. Darmstadt 1973.

nějakým způsobem k termínu absolutismus vztahovaly a jejichž pomocí byl tento termín na základě různých pohledů a pozic definován a charakterizován. V souboru tak byly opět uveřejněny stati takových autorů, jako byl Koser, Hintze, Hartung, Mommsen, Wittram, Raumer, Kamlah, Ekman, Alewyn, Skalweit, Hubatsch, Just, Conrad, Oestreich, Hassinger nebo Liebel.⁴³

Práce obou uvedených typů posléze vznikaly prakticky po celou druhou polovinu 20. století. Mezi jejich autory se postupně začala objevovat také jména historiků, která se později objevila mezi kritiky oprávněnosti uvedeného pojmu. Za příznačné je nutno považovat, že pro dějiny bádání o absolutismu a jeho recepci v nejšířší čtenářské veřejnosti měly velmi rozdílný význam. Záviselo to přitom nejen na kvalitě konkrétní publikace, ale také na jejím poslání a způsobu vyhání. Mezi pracemi, které se soustředily na výklad dějin období absolutismu, ale i na vysvětlení vnitřní struktury uvedeného pojmu, proto měla nepochybně velký význam práce Heinricha Duchhardta *Zeitalter des Absolutismus*, která vyšla roku ... v neobyčejně úspěšné a šťastně koncipované německé skriptové řadě „Oldenbourg Grundriss der Geschichte“.⁴⁴ V době, kdy Duchhardt psal uvedenou práci, ještě termín absolutismus nekritizoval. Jeho tehdejší pojetí v mnohých ohledech navazovalo na současné rozšířené vnímání tohoto pojmu. Na rozdíl od někdejšího Roscherova pojetí Duchhardt časově zařazoval počátek evropského absolutismu k polovině 17. století, ani v tom se ovšem příliš nelišil od svých mnohých současníků. Navíc to bylo v souladu s redakčním plánem nakladatelství Oldenbourg, kde bylo předchozímu období 16. a první poloviny 17. století vyhrazena samostatná monografie s názvem *Reformation und Gegenreformation*, jejímž autorem byl Heinrich Lutz.⁴⁵ Již v této Duchhardtově práci lze tušit obrysy budoucí diskuse. Autor si dostatečně uvědomoval, že existují problémy jak v časovém, tak i v obsahovém vymezení předmětu svého studia. Již v předmluvě k prvnímu vydání naznačil, že jeho výklad začíná v době po uzavření Vestfálského míru, že to ovšem ani zdaleka není jediné možné řešení. Stejně tak vyjádřil názor, že principy a vládní formy absolutismu v žádném případě nepřešla celá Evropa a už vůbec ne celá tehdejší civilizace, takže o epoše absolutismu lze hovořit pouze s jistým relativismem. Po celou dobu vedle sebe stálo dostatečné množství absolutistických i „ne-absolutistických“ sil, které obrysy absolutismu poněkud rozostřovaly.⁴⁶ S podobnými, byť ne

⁴³ K o s e r, Reionhold: *Die Epochen der absoluten Monarchie in der neueren Geschichte*, In: Hubatsch, W. (ed.): *Absolutismus*, s. 1-44; Hintze, Otto: *Der preussische Militär- und Beamtenstaat im 18. Jahrhundert*, s. 45-56; H a r t u n g, Fritz: *Die Epochen der absoluten Monarchie in der neueren Geschichte*, s. 57-64; M o m m s e n, Wilhelm: *Zur Beurteilung des Absolutismus*, s. 65-93; W i t t r a m, Reinhard: *Formen und Wandlungen der europäischen Absolutismus*, s. 94-117; H a r t u n g, F.: *Der aufgeklärte Absolutismus*, s. 118-151; R a u m e r, Kurt v.: *Absoluter Staat, korporative Libertät, persönliche Freiheit*, s. 152-201; K a m l a h, Wilhelm: *Von teleologischen Selbstverständnis zum historischen der Neuzeit als Zeitalter*, s. 202-222; E k m a n, Ernst: *Das dänische Königsgesetz*, s. 223-237; A l e w y n, Richard: *Feste des Barock*, s. 238-247; S k a l w e i t, Stephan: *Das Herrscherbild im 17. Jahrhundert*, s. 248-267; H u b a t s c h, W.: „Barock“ als Epochenbezeichnung? s. 268-287; J u s t, L.: *Stufen und Formen des Absolutismus*, s. 288-308; C o n r a d, Herrmann: *Rechtsstaatliche Bestrebungen des Absolutismus*, 309-360; O e s t r e i c h, Gerhard: *Politischer Neustoizismus und Niederländische Bewegung in Europa und besonders Brandenburg-Preussen*, s. 361-435; H a s s i n g e r, Herbert: *Ständische Vertretungen in den althabsburgischen Ländern und in Salzburg*, s. 436-487; L i e b e l, Helen: *Der aufgeklärte Absolutismus und die Gesellschaftskrise in Deutschland im 18. Jahrhundert*, s. 488-454.

⁴⁴ D u c h h a r d t, Heinz: *Das Zeitalter des Absolutismus*. (Oldenbourg Grundriss der Geschichte 11. Hg. von Jochen Bleicken, Lothar Gall, Hermann Jakobs.) ¹München 1987, zde čerpáno z druhého vydání ²München 1992. Zde též rozsáhlý soupis pramenů a literatury k tématu.

⁴⁵ L u t z, Heinrich: *Reformation und Gegenreformation*. (Oldenbourg Grundriss der Geschichte 10. Hg. von Jochen Bleicken, Lothar Gall, Hermann Jakobs.) ¹München 1979, zde ⁴München 1997.

⁴⁶ D u c h h a r d t, H.: *Das Zeitalter des Absolutismus*, s. XII.

vždy podobně úspěšnými, syntézami jako Oldenburg-Verlag přišla i další německá nakladatelství. Ani v jejich řadách obvykle nechyběl samostatný svazek s označením „absolutismus“, zpravidla pro období od poloviny 17. století do francouzské revoluce.⁴⁷

Vedle Duchhardtovy syntézy se během sedmdesátých a osmdesátých let objevila celá řada prací, které se k problematice absolutismu tak nebo onak vyslovovaly. Z obecně pojatých syntéz nebo prací sborníkového charakteru je nutno jmenovat především studie Ernsta Hinrichse a Johannese Kunische, které v obou případech vyústily do prací obecnějšího typu, jež s předchozím sborníkem Hubatschovým spojoval společný název *Absolutismus*.⁴⁸ Kunisch se ve svém vnitřně sjednoceném díle pokusil vytvořit „Gesamtbild der Epoche“. Tím byl podle něj vývoj od klasického k osvícenskému absolutismu, tvořeného absolutním knížecím státem a provázený „rozumem a geometrií“. Název jedné ze stěžejních kapitol *Staat und Gesellschaft im Zeitalter des Absolutismus* je dokladem, že autor vnímal absolutismus jako skutečnou historickou entitu, jež „disponovala“ vlastní epochou či obdobím a zasahovala nejen do oblasti státu, ale i do ostatních společenských kategorií.⁴⁹ Také Kunisch si byl ovšem vědom, že zkoumání problematiky absolutismu přináší různá historiografická úskalí, což ho vedlo k tomu, aby v závěru své knihy přinesl přehled dosavadního bádání a pokusil se o jeho interpretaci.⁵⁰

Mnohé z vycházejících prací ovšem zdůrazňovaly konkrétní fenomény v evropských dějinách, jež měly obsah pojmu „absolutismus“ specifickým způsobem vysvětlovat. U Kunische, podobně jako u Geoffreyho Parkera nebo kulturního historika Herberta Langera, byla tímto fenoménem například válka, resp. konkrétně třicetiletá válka coby významný celoevropský impuls pro změnu poměrů ve vztahu mezi panovníkem a stavy.⁵¹ Bez povšimnutí nemůže zůstat ani speciální zkoumání postavení panovníka v 17. a 18. století, a to jednak v kontextu změn na časové ose, jednak na základě vnímání vlivu náboženství,

⁴⁷ Např. Fischer-Verlag: B a r u d i o, G.: *Das Zeitalter des Absolutismus und der Aufklärung (1648-1779)*. (Fischer Weltgeschichte 25) Frankfurt/M 1981. Dále např. W a g n e r, F. (ed.): *Europa im Zeitalter des Absolutismus und der Aufklärung*. (Handbuch der europäischen Geschichte 4) Stuttgart 1968; *Die Kirche im Zeitalter des Absolutismus und der Aufklärung*. (Handbuch der Kirchengeschichte 5) Freiburg – Basel – Wien 1970; V i e r h a u s, R.: *Deutschland im Zeitalter des Absolutismus (1648-1763)*. In: Leuschner, J. v. (ed.): *Deutsche Geschichte*. ²Göttingen – Zürich 1984.

⁴⁸ Takovými kategoriemi či přívlastky epochy absolutismu mohly podle Kunische být např. stavy, baroko, vojsko, merkantilismus, státní církev apod. K u n i s c h, J.: *Absolutismus. Europäische Geschichte vom Westfälischen Frieden bis zur Krise des Ancien Régime*. ¹Göttingen 1986 (citováno podle 2. vydání ²Göttingen 1999). Zde též rozsáhlý soupis pramenů a literatury. (Zde též bohatá analytická bibliografická příloha). H i n r i c h s, E. (ed.): *Absolutismus*. Frankfurt/M 1986.

⁴⁹ K u n i s c h, J.: *Absolutismus*, především s. 9-37.

⁵⁰ Tamtéž, kap. Der Absolutismus als Epochenproblem. Ein Forschungsüberblick, s. 179-206. Dále srovnej O e s t r e i c h, G.: *Strukturprobleme des europäischen Absolutismus*. Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte 15, 1968, s. 329-347.

⁵¹ K u n i s c h, J.: *Der kleine Krieg. Studien zum Heeresverfassung in der europäischen Geschichte der frühen Neuzeit*. Wiesbaden 1973; T ý ž, *Fürst – Gesellschaft – Krieg*; T ý ž (ed.), *Staatsverfassung und Heeresverfassung in der europäischen Geschichte der frühen Neuzeit*. Berlin 1986; P a r k e r, Geoffrey (ed.): *Dreißigjähriger Krieg*. Frankfurt-New York 1987; L a n g e r, Herbert: *Hortus bellicus. Kulturgeschichte des Dreißigjährigen Krieges*. Leipzig 1978.

kulturních okruhů na charakter jeho osobní moci.⁵² Podobně tomu bylo i se zkoumáním pojmu stát, teorií státu a různých ústavněprávních systémů, které bylo během druhé poloviny 20. století stále ještě do značné míry vyhrazeno právním historikům a jejich více méně klasickým postupům,⁵³ do nichž se ovšem stále více zapojovali historikové jiných směrů, včetně historiků kultury.⁵⁴ Třetím významným tématem bylo hledání vztahu mezi absolutismem a konfesionalismem. V tomto ohledu je třeba jmenovat alespoň Wolfganga Reinharda, Heinze Schillinga a Hartmuta Lehmana.⁵⁵ Všechna zmiňovaná a také mnohá další pojetí dějin absolutismu, jež se uplatňovala v historiografii od šedesátých do osmdesátých let 20. století směřovala k několika zásadním otázkám. Ptala se, nakolik byly proměny, jež v Evropě nastaly kolem poloviny 17. století, významné a nakolik proměnily dosavadní „renesanční“ společnost. Jakou roli přitom hrál stát a jakou jiné fenomény. Stejně tak, nakolik tyto fenomény navzájem spolupracovaly (například, jak se znalosti o rétorice a akustice prostoru či o užití výtvarného umění promítly do podoby státní moci⁵⁶).

Velmi podobným způsobem pracovala ve stejné době s termínem „absolutisme“ také historiografie francouzská, reprezentovaná především v tomto ohledu především Françoisem

⁵² S k a l w e i t, Stephan: *Herrscherbild im 17. Jahrhundert*. Historische Zeitschrift 184, 1957, s. 65-80, také In: Hubatsch, W. (ed.): *Absolutismus*, s. 248-267, také In: Skalweit, S.: *Gestalten und Probleme der frühen Neuzeit. Ausgewählte Aufsätze*. Berlin, s. 77-91. Později vznikl sborník se stejným názvem, který se pokusil konfrontovat postavení panovníka v různých zemích. R e p g e n, Konrad (ed.): *Das Herrscherbild im 17. Jahrhundert*. Münster 1991.

⁵³ Právní historikové postupovali zpravidla trojím možným způsobem: buď přístupem na pomezí dějin práva a státu, jako historikové ústavnosti a správy nebo jako historikové myšlení o státu a právu. Z pohledu právních dějin, stavovství a Staatsräson např. H a t t e n h a u e r, Hans: *Europäische Rechtsgeschichte*. ¹Heidelberg 1992, zde podle ²Heidelberg 1994, kap. Der Absolutismus, s. 383-446; H o k e, Rudolf: *Österreichische und deutsche Rechtsgeschichte*. Wien – Köln – Weimar 1992; R a u m e r, Kurt v.: *Absoluter Staat, korporative Libertät, persönliche Freizeit*. Historische Zeitschrift 182, 1957, s. 55-96; D r e i t z e l, Horst: *Absolutismus und ständische Verfassung in Deutschland. Beitrag zur Kontinuität der politischen Theorie in der frühen Neuzeit*. Mainz 1992; K u n i s c h, J.: *Staatsräson und Konfessionalisierung als Faktoren absolutistischer Gesetzgebung. das Beispiel Böhmen*. In: *Gesetzgebung. Z pohledu myšlení o státu a právu především S t o l l e i s, Michael* (ed.): *Staatsdenker in der frühen Neuzeit*. ³München 1995; D r e i t z e l, H. P.: *Das deutsche Staatsdenken in der frühen Neuzeit*. Neue politische Literatur 16, 1971, s. 17-23.

⁵⁴ Např. C h a u n u, Pierre: *La civilisation de l'Europe classique*. Paris 1966.

⁵⁵ R e i n h a r d, W.: *Konfession und Konfessionalisierung in Europa*. In: Týž (ed.): *Bekenntnis und Geschichte*. München 1981, s. 165-189; T ý ž: *Möglichkeiten und Grenzen der Verbindung von Kirchengeschichte mit Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*. In: Klingenstein, G. - Lutz, H. (edd.): *Spezialforschung und „Gesamtgeschichte“*. Beispiele und Methodenfragen zur Geschichte der frühen Neuzeit. Wien 1981, s. 243-278; T ý ž: *Konfession und Konfessionalisierung. „Die Ziet der Konfessionen (1530-1620'30) in einer neuen Gesamtdarstellung*. Historisches Jahrbuch 114, 1994, 107-124; K r a w a r i k, Hans: *Neue Methoden zur Erforschung konfessioneller Strukturen der Frühen Neuzeit*. Archiv für Kulturgeschichte 70, 1988, s. 375-410; B a h l c k e, Joachim – S t r o h m e y e r, Arno (edd.): *Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa. Wirkungen des religiösen Wandels im 16. und 17. Jahrhundert in Staat, Gesellschaft und Kultur*. Stuttgart 1999; B r e u e r, Dieter (ed.): *Religion und Religiosität im Zeitalter des Barock*. Wiesbaden 1995, zde především příspěvky L e h m a n n, Hartmut: *Zur Bedeutung von Religion und Religiosität im Barockzeitalter*, s. 3-22, S t o l l e i s, M.: *Religion und Politik im Zeitalter des Barock. „Konfessionalisierung“ oder „Säkularisierung“ bei der Entstehung des frühmodernen Staates?*, s. 23-42, D r e i t z e l, H.: *Toleranz und Gewissensfreiheit im konfessionellen Zeitalter. Zur Diskussion im Reich zwischen Augsburger Religionsfrieden und Aufklärung*, s. 115-128. Ze starší literatury podobného zaměření srovnej alespoň V i s c o n t i, Alessandro: *L'Italia nell'epoca della Contrariforme 1516 al 1713*. Milano 1961.

⁵⁶ V i e r h a u s, R.: *Höfe und Höfische Gesellschaft in Deutschland im 17. und 18. Jahrhundert*. In: E. Hinrichs, *Absolutismus*, s. 116-138; L i p p e, Rudolf zur: *Hof und Schloß – Bühne des Absolutismus*. Tamtéž, s. 138-160.

Bluchem a velkými biografickými monografiemi k jednotlivým francouzským králům.⁵⁷ Zdá se, že Francouzi, včetně předních reprezentantů proudu „Nouvelle histoire“ pracovali s pojmem „absolutismus“ naprosto běžně, podobně jako jejich kolegové medievisté v čele s Georgem Dubym a Jacquesem Le Goffem bez větších problémů užívali pojmu „feudalismus“, jenž byl jinak evropskou historiografií často zpochyňován.⁵⁸ Ve francouzské historii se navíc pojem „absolutisme“ nebo „monarchie absolue“ tradičně překrýval s pojmem „ancien régime“, který v sobě ukrývá obvyklou potřebu distance od minulého dění či situace, kombinovanou se snahou o její neutrální hodnocení. Primárně je jím chápána doba krize francouzské monarchie bezprostředně předcházející francouzské revoluci, ale v širším smyslu slova také celá dlouhá epocha vlády Ludvíků, kteří jsou definováni jako suveréni. Také francouzská historiografie devadesátých let a přelomu tisíciletí si je ovšem vědoma, že suverenita absolutních vládců byla přece jen svým způsobem omezená.⁵⁹ Významný přínos měla v tomto období i historiografie britská, a to především zásluhou díla Perryho Andersona, který se pokusil o vystižení vzniku absolutistického státu jako civilizačního typu a jeho rozčlenění na dva základní modely, geograficky a ekonomicky dělicí Evropu na Západ a Východ. Hranice přitom procházela přibližně na Labi, takže západní části Říše přináležely spolu s Anglií a Francií k západnímu typu založenému na obchodu a manufakturní výrobě, zatímco východní typ absolutismu založený na zemědělské produkci zahrnoval východní německé země, habsburskou monarchii, ale i Polsko, Rusko či Osmanskou říši.⁶⁰ V Británii se také na samém sklonku osmdesátých let konala konference, jež vytýčila sice neznámou, ale stále platnou kategorizaci problému, když do centra svého zájmu postavila vztah panovníka a

⁵⁷ Ze starší literatury především A v e n e l, G.: *Richelieu et la monarchie absolue*. I-IV. Paris 1884-1890; H i t t e r, J.: *La doctrine de l'absolutisme. Etude du droit public*. Paris 1903. V současné době především B l u c h e, François.: *Louis XIV*. Paris 1986, především kapitola „La monarchie absolue“, s. 185-187. Srovnej B a b e l o n, Jean-Pierre: *Henri IV*. Paris 1982, především kap. „Le gouvernement des hommes“, s. 705-730; C h e v a l i e r, Pierre: *Louis XIII, roi cornélien*. Paris 1979, kap. „Les souverains et le seigneur cardinal au gouvernement“, s. 279-295; M o u s n i e r, R.: *Les Institutions de la France sous la monarchie absolue, 1598-1789*. ¹Paris 1980, ²Paris 1990.

⁵⁸ L e G o f f, Jacques: *Kultura středověké Evropy*. Praha 1988.

⁵⁹ Heslo „Ancien Régime“ obsahují prakticky všechny francouzské všeobecné i speciální slovníky, např. B l u c h e, F.: *Dictionnaire du Grand siècle*. Paris 1990. Vedle pojmu „ancien régime“ se objevuje i zmiňovaný Chaunuho termín „age classique“, vycházející především z dějin kultury, resp. architektury, a nahrazující středoevropský pojem „baroko“. Kromě toho se celá řada francouzských historiků přidržela klasického názvosloví podle století. Např. M o u s n i e r, R.: *Le XVIe et XVIIe siècles. Les progrès de la civilisation européenne et le déclin de l'Orient (1492-1715)*. (Histoire générale des civilisations 4) Paris 1954. (V tomto konkrétním případě může mít vliv, že Mousnierův výklad přesahuje hranice Evropy.) V poslední době například H i l d e s h e i m e r, Françoise: *Du Siècle d'or au Grand Siècle. L'État en France et en Espagne, XVIe – XVIIe siècle*. Paris 2000, kapitola „Monarchies absolues“, s. 42-77, subkapitola „Souverain et souveraineté“, s. 42-45. Srovnej B l u c h e, F.: *Louis XIV.*, kap. „La monarchie absolue“, „Le renfort du droit divin“ a „La souveraineté et ses limites“, „Limitations pratiques au pouvoir absolu“, s. 185-195. Pro použití termínu „ancien régime“ dále srovnej: R o c h e, D.: *Les Français et Ancien Régime*. Paris 1990; M é t h i v i e r, H.: *L'Ancien Régime*. Paris 1990; T ý ž: *L'Ancien Régime. XVIe – XVIIe – XVIIIe siècle*. Paris 1991. Francouzská historiografie ovšem také již od časů Voltaira velmi ráda přistupovala k pojmenování století podle panovníků, podobně jako podle nich francouzská historiografie umění pojmenovávala umělecké slohy, a to i když příslušný panovník ani zdaleka nevládl celé století. Např. M é t h i v i e r, H.: *Le siècle de Louis XIII*. ⁷Paris 1990. Srovnej V o l t a i r e (Arouet), François-Marie: *Le Siècle de Louis XIV*. Paris 1957. Pro osvícenské období se ve francouzské literatuře nalezne také termín „despotisme éclairé“. O tom B l u c h e, F.: *Le despotisme éclairé*. Paris 1985. V poslední době se po anglo-americkém vzoru (Early Modern) občas vyskytuje i ve francouzské terminologii pojem „modern“. B o u r q u i n, Laurent: *La noblesse dans la France moderne (XVIe-XVIIe siècles)*. Paris 2002.

⁶⁰ A n d e r s o n, Perry: *Lienager of Absolutist State*. ¹London 1974, ⁷London 1996. Německy T ý ž: *Entstehung des absolutistischen Staates*. Frankfurt/M 1981.

stavů.⁶¹ Otázkou absolutismu se ovšem v této době zabývaly i jiné nežli západoevropské historiografie, včetně historiografie ruské.⁶²

Přibližně ve stejné době se začala alespoň v omezené míře otvírat diskuse o absolutismu také mezi českými historiky.⁶³ Pojmu „absolutismus“ česká historiografie využívala tradičně a také v českých zemích lze zaznamenat úvahy o tom, co vlastně tento termín znamená a s jakým obsahem jej lze spojovat. Část úvah lze přitom považovat za ohlas obecnějších diskusí, vedených tzv. velkými historiografiemi. Některé z nich vyplývaly z vlastních problémů a kladených otázek a na dění v evropském či světovém dějepisectví byla více méně nezávislá. Oficiální historiografie samozřejmě využívala obecné marxistické schéma a hodnocení absolutismu tak bylo jednoznačně negativní.⁶⁴ Důraz na marxistickou metodologii, resp. na hospodářské, sociální a ideové dějiny v druhé polovině 20. století například upřednostnil debatu o pojmech jako „prvotní akumulace kapitálu“, „druhé nevolnictví“ nebo „protireformace“. Ty pojem „absolutismus“ sice ze stránek českých historických publikací nikdy nevytlačily, nicméně jej jako termín pocházející ze sféry právního dějepisectví poněkud odsunuly z prvotní oblasti zájmu.⁶⁵ V době „odeznívající“ marxistické metodologie byl naopak více frekventován apriori neutrální a hodnocení neobsahující termín „doba pobělohorská“ (jako analogie k pojmům „doba předbělohorská“ a doba „doba bělohorská“), jež ovšem v sobě nesl nebezpečí vztahení veškerých historických procesů po roce 1620 k výsledkům bělohorské bitvy, navíc ho bylo možno vztáhnout výhradně na dějiny českých zemí, nanejvýše na dějiny habsburského soustátí. Jindy se preferovalo pouze časové zařazení pomocí letopočtů významných dějinných mezníků.⁶⁶ Za zásadnější český příspěvek do obecné

⁶¹ E v a n s, R. J. W. – T h o m a s, T. V. (edd.): *Crown, Church and Estates. Central European Politics in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*. London 1989.

⁶² L j u b l j a n s k a j a, A. D.: *Francuzskij absolutizm v pervoj treti 17. veku*. Moskva 1965. Pro ruské dějiny se velmi často vnímaly jako absolutistické reformy cara Ivana IV. Hrozného, které znamenaly výrazné posílení panovnické moci především na úkor bojarů.

⁶³ Problematika chápání pojmu absolutismus českou historiografií by si samozřejmě zasloužila samostatnou studii. Zde se bude nutno omezit pouze na zcela zásadní trendy.

⁶⁴ Především Š i n d e l á ř, Bedřich: *Třídně politické aspekty absolutní monarchie v 16. – 18. století*. ČsČH 24, 1976, s. 564-599. V souladu s marxistickou metodologií navrhuje Šindelář členění absolutismu na tři stupně – raný, vrcholný a úpadkový. Rozhodujícím činitelem pro hodnocení vzniku a vývoje absolutních monarchií je pro něj „dosazený stav a síla třídního boje, jakož i role lidových mas v nich“ (s. 576). Zároveň odmítá představu, že raný absolutismus je možno v některých aspektech považovat ve srovnání s předchozím obdobím za pokrokový (s. 584). V závěru přece jen dospěl k poněkud relativizujícímu názoru, že „není absolutismus jako absolutismus“. Jeden je přece jen relativně pokrokový. V zásadě jej Šindelář označuje jako „tudorovský“ a řadí sem také absolutismus osvícenský. Druhý typ, „španělsko-ludvíkovský“, je jednoznačně reakční. V závěru navrhuje rozvinutí diskuse (s. 598-599).

⁶⁵ G r a u s, František: *Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské*. Praha 1953, 1957; K e j ř, Jiří - P r o c h á z k a, Vladimír: *Glosy k Dějinám venkovského lidu*, PHS 5, 1959, s. 291-320; G r a u s, F.: *O „právněhistorický“ výklad dějin středověku*, ČsČH 8, 1960, s. 162-172; J a r o š, M.: *K problému studia tzv. akumulace kapitálu v našich dějinách*. ČsČH 4, 1956, s. 447-462; M í k a, Alois: *K otázce původní akumulace kapitálu v českých zemích*. ČsČH 5, 1957, s. 632-664; T ý ž: *Problém počátků nevolnictví v Čechách*, ČsČH 5, 1957, s. 226-248; T o m a s, Jindřich: *K diskusi o procesu tzv. původní akumulace kapitálu v našich dějinách*. ČsČH 5, 1957, s. 542-548; V á l k a, Josef: *Druhé nevolnictví a původní akumulace v 16. století*. ČsČH 6, 1958, s. 316-324.

⁶⁶ J a n á č e k, Josef: *České dějiny II. Předbělohorská doba. 1526-1547*. I, II. Praha 1972, 1982. V á l k a, J.: *Česká společnost 15.–18. století. Pobělohorská doba. Společnost a kultura „manýrismu“*. Praha 1983; M a u r, Eduard: *Československé dějiny 1648-1781*. Praha 1983.

debaty o absolutismu je proto nutno považovat pouze sborník z konference, který roku 1988 vydala Karlova univerzita v Praze.⁶⁷

Ačkoliv se na sklonku 20. století objevovala diskuse, která dokazovala složitosti a problémy při definování pojmu absolutismus a kladla si v této souvislosti četné nové otázky (jak to bylo ukázáno na příkladu Heinze Duchhardta), samotný obsah a smysl tohoto pojmu, zdá se, ještě prakticky ve větší míře zpochybňován nebyl. Byl přirozenou součástí historické terminologie a byl dokonce rozvíjen. Vídeňský profesor středoevropských dějin raného novověku Thomas Winkelbauer dokonce roku 1990 použil termín „adeliger Absolutismus“, který měl vyjádřit proměnu poměrů na šlechtických dominiích v rakouských i v českých zemích, která proběhla během první poloviny 17. století.⁶⁸

Obrysy současné diskuse

Základní dimenze současné diskuse o oprávněnosti pojmu „absolutismus“ byly naznačeny v úvodu předkládané stati. Jak bylo uvedeno, lze její počátek spojit s vydáním knihy Nicholase Henshalla *The Myth of Absolutism* roku 1992. Henshall se přitom nezaměřil pouze na kritiku příliš širokého užívání pojmu „absolutismus“ a jeho uvádění v nepatřičných souvislostech, ale napadl jeho vlastní podstatu. Současná diskuse není vedena o detaily nebo o časové horizonty, nýbrž o to, jestli danému termínu odpovídá vůbec nějaká historická skutečnost. Zdali kriteria, která historiky předchozích generací vedla ke konstituování a k užívání tohoto pojmu nevyplývala z jejich zkráceného vidění světa, daného buď nedostatečnými dobovými znalostmi o sledovaném časovém úseku a procesech, anebo naopak dobovou politickou a společenskou objednávkou. Henshall si na takto položenou otázku odpověděl, že historiografickému pojmu „absolutismus“ neodpovídá žádná historická skutečnost a že společenské proměny (od stavovství k absolutismu) jsou ve skutečnosti jen nepatrné nebo dokonce zanedbatelné a v žádném případě nemají konstitutivní charakter. Proto označil za mýtus nejen pojem absolutismus jako nepřesné vyjádření určité dějinné skutečnosti, ale i jím dosud charakterizovanou dějinnou skutečnost samu. Dějiny mýtu jménem absolutismus Henshall přirovnal k životu člověka, stejně tak se podle jeho názoru vyznačují zrozením, dětstvím, dospíváním, dospělostí a stářím.⁶⁹

Henshallem hozená rukavice byla zvednuta především německou historiografií a po celý zbytek tisíciletí i na počátku tisíciletí druhého ovlivňovala či dokonce určovala základní směr bádání o evropských dějinách sledovaného období. Rozhodujícími vlastnostmi této diskuse se mělo stát časté užívání slova mýtus, relativizace pojmu absolutismus jeho dáváním do uvozovek a zvýšeným zájmem o dějiny a teorii tohoto termínu. Právě v německy mluvících

⁶⁷ M a u r, E. (ed.): *Historická úloha absolutní monarchie ve střední Evropě v 17. a 18. století*. Acta Universitatis Carolinae. PhH 3, 1989, Studia historica 36. Praha 1991. Z významnějších příspěvků, zařazených do tohoto sborníku lze uvést: H r o c h, Miroslav: *K problémům definice absolutismu a jeho geneze*, s. 9-22; Š m e r d a, Milan: *České země a habsburský absolutismus*, s. 23-44; U r f u s, Valentin: *Pobělohorský absolutismus a literatura českého státního práva*, s. 55-62; M a l ý, Karel: *K otázce právního zakotvení feudálního absolutismu v Čechách*, s. 63-74; P á n e k, Jaroslav: *K úloze byrokratické při přechodu od stavovské k absolutní monarchii*, s. 75-86; B ě l i n a, Pavel: *Osvícenský absolutismus a jeho odraz v českých zemích, zvláště v městském prostředí*, s. 147-156.

⁶⁸ W i n k e l b a u e r, Thomas: *Herren und Holden. Die Niederösterreichischen Adelige und ihre Untertanen im 16. und 17. Jahrhundert*. In: Knittler, Herbert (ed.): *Adel im Wandel*, s. 73-90, zde s. 75-76. K tomu též K n o z, Tomáš: *Državy karla staršího ze Žerotína po Bílé hoře. Osoby, příběhy, struktury*. Brno 2001, s. 371-395.

⁶⁹ H e n s h a l l, N.: *The Myth of Absolutism*, s. 199-214.

bylo totiž slovo absolutismus velmi často traktováno, a to jako označení celé jedné velké historické epochy a název typu *Zeitalter des Absolutismus* nesla nejedna vysokoškolská učebnice nebo syntetická práce.⁷⁰ Reakce historiků, zabývajících se 17. a 18. stoletím, měla zřejmě i hlubší důvody. Jak jasně vyplývá např. z citované Braudelovy práce o italském modelu, ne vždy je možno vystačit s klasickým vnímáním evropských dějin a s jejich klasickou periodizací, kladoucí jeden z důležitých mezníků přibližně k roku 1620-1650. Mnohé historické procesy mají nepochybně povahu „la longue durée“ a nelze je spoutat do jednoznačných periodizačních kategorií.⁷¹ Paralelně se proto rozšiřovalo uplatnění pojmu „raný novověk“, který v sobě zahrnuje celé dlouhé období od konce středověku až k Velké francouzské revoluci.⁷² Henshall nepochybně řal do živého. Jeho teze, ačkoliv vlastně nebyly nikterak důkladně doloženy prameny a vyargumentovány, padly na živnou půdu, jak bylo naznačeno již v souvislosti s vyjádřeními Heinze Duchhardta z druhé poloviny osmdesátých let. Na počátku let devadesátých chtěla navíc německá historiografie překročit stín své vlastní tradice, určené právně historickou a poněkud popisnou školou, věčně bojující s francouzskou vyprávěcí esejistickou metodou, uplatňovanou i „Nouvelle histoire“ a zařazující historiografii do kontextu ostatních „sciences sociales“.⁷³ Dost možná se na této situaci podepsala také pozdní recepce postmoderny a relativizace zaběhnutých hodnot, spojených s politickými změnami ve střední Evropě, které mimo jiné západoevropským historikům otevřely nové prostory, problémy, prameny i literaturu.⁷⁴ Složitě problémy již nebylo možno vysvětlovat na základě jasných a svým způsobem jednoduchých schémat, vzniklých v podstatě v době konstituování humanitních vědeckých disciplin po polovině 19. století. Dosti příznačné je, že francouzská historiografie se do nastávající diskuse příliš nezapojila.

Na teze Nicholase Henshalla velmi rychle reagovali Wolfgang Schmale, Heinz Duchhardt a Ernst Hinrichs, jejichž stati na dané téma určily podobu diskuse, která trvala prakticky po celá devadesátá léta. Společnou vlastností bylo takřka úplné ztotožnění se s Henshallovými názory a postoji, včetně přijetí termínu „mýtus“ pro dosavadní definice absolutismu, návrhů na odstříhnutí se od uvedeného pojmu či (pokud nebude možno jinak) jeho užitím s úvozovkami. Z absolutismu se měl stát „absolutismus“. Pravděpodobně nejrychleji reagoval Heinz Duchhardt, který dokonce nepřímou navrhl, abychom se s termínem „absolutismus“ jednou pro vždy rozloučili.⁷⁵ Wolfgang Schmale, tehdy profesor na univerzitě v Mnichově a později ve Vídni, se připojil v anglicky psaném článku *The Future of „Absolutisme“ in Historiography: Recent Tedecies*, napsaný roku 1996 a uveřejněný o dva roky později v časopise *Journal of Early Modern History*.⁷⁶ Docela zajímavé místo se při uvedených

⁷⁰ Např. H u b a t s c h, W.: *Zeitalter des Absolutismus*. Braunschweig 1966; D u c h h a r d t, H.: *Das Zeitalter des Absolutismus*. ²München 1992 (viz pozn. 45).

⁷¹ B r a u d e l, F.: *La longue durée*. Annales E.S.C. No. 4, octobre-decembre 1958, s. 725-753.

⁷² B u r k e, Peter: *Abgrenzungsprobleme der Frühen Neuzeit*. Frühneuzeit-Info 1, 1990, s. 13-16.

⁷³ L e G o f f, Jacques – N o r a, Pierre (edd.): *Faire de l'histoire*. I-III. Paris 1974.

⁷⁴ Stejně tak tomu bylo samozřejmě i obráceně pro historiky východoevropské.

⁷⁵ D u c h h a r d t, H.: „*Absolutismus*“ – *Abschied von einem Epochenbegriff?* Historische Zeitschrift 58, 1994, s. 113-122. Také Duchhardt v tomto článku navrhl nahradit pojmem „absolutismus“ pojmem „barok“.

⁷⁶ S c h m a l e, Wolfgang: *The Future of „Absolutisme“ in Historiography: Recent Tedecies*. *Journal of Early Modern History* 2, 1998, s. 193-202.

diskusích dostalo také výsledkům výzkumů nizozemského historika Jeroena Duindama, ačkoliv do ní nezasáhl se stejnou přímou razancí, jako jeho výše jmenovaní kolegové. Duindam se ovšem dlouhodobě zabýval problémem evropských panovnických dvorů. Výsledky jeho práce, které je snad možné vzdáleně přirovnat k bádání Američana Thomase da Costy Kaufmanna, poskytly nové závěry o různých souvislostech panovnické moci a dvorského prostředí a podporovaly teze o přílišném zjednodušování složitých vztahů, vyjádřeném slovem „absolutismus“.⁷⁷ Cesta vedla až k uspořádání velké konference, jež měla stav bádání o absolutismu posoudit. Zúčastnili se jí prakticky všichni zainteresovaní historikové a pod redakcí Ronalda G. Asche a Heinze Duchhardta z ní vyšel sborník s příznačným názvem *Absolutismus – ein Mythos? Strukturwandel monarchistischer Herrschaft in West und Mitteleuropa*.⁷⁸ Závěrečné zhodnocení do sborníku, jež mělo být odpovědí na Nicholase Henschalla – a nutno říci, že kladnou odpovědí – napsal Ernst Hinrichs.⁷⁹ Ačkoliv by bylo možno jmenovat ještě celou řadu důležitých monografií, které tak či onak během devadesátých let zasáhly do zatím otevřeného dějin bádání o absolutismu, je zatím jedním z posledních kroku kniha Ernsta Hinrichse *Fürsten und Mächte. Zum Problem des europäischen Absolutismus*.⁸⁰ I když v něm Hinrichs zůstal na pozici „mýtu“, musel i na základě výsledků zmiňované konference konstatovat, že celá řada historiků považovala za vhodné termín „absolutismus“ zachovat, byť tento názor přisoudil spíše jejich konzervatismu a jisté setrvačnosti než dostatku a hloubce argumentů. Na prahu třetího tisíciletí byl navíc sledované problematice věnován jeden celý sešit vídeňského časopisu *Beiträge zur historischen Sozialkunde*, kde přišel se zásadní statí především Wolfgang Schmale.⁸¹ Také Schmale zde v kapitole nazvané *Zukunft des Begriffs „Absolutismus“* uznává, že odstranění pojmu absolutismus by vzhledem k jeho rozšíření a zažití nebylo východiskem. Doporučuje ovšem jeho přesnější vymezení a užívání. Pojmem pro označení epochy by spíše mělo být označení „raný novověk“ nebo „ancien régime“, v případě Německa také „Altes Reich“. Základní otázka při vymezování pojmu by měla znít, jestli skutečně vznikla nová politická civilizace „epochy absolutismu“?⁸²

Na druhé straně je potřeba připomenout, že i představitelé „protiabsolutistické“ skupiny i v průběhu devadesátých let vydávali publikace, v nichž s pojmem absolutismus pracovali bez

⁷⁷ Duindam byl zároveň kritikem názorů Norberta Eliase. Schmale, Wolfgang: *The Future of „Absolutisme“ in Historiography: Recent Tedecies*. *Journal of Early Modern History* 2, 1998, s. 193-202.; Da Costa Kaufmann, Thomas: *Court, Closter and City. The Art and Culture of Central Europe 1450-1800*. London 1995. Zde citováno podle německého vydání Týž, *Höfe, Klöster und Städte. Kunst und Kultur in Mitteleuropa. 1450-1800*. Köln 1998.

⁷⁸ Asch, R. G. – Duchardt, H (edd.): *Absolutismus – ein Mythos? Strukturwandel monarchistischer Herrschaft in West und Mitteleuropa (ca. 1550-1700)*. Wien – Köln – Weimar 1996.

⁷⁹ Hinrichs, E.: *Abschied vom Absolutismus? Eine Antwort auf Nicholas Henschall*. In: Asch R. G. – Duchardt, H. (edd.) *Absolutismus – ein Mythos?*, s. 353-271.

⁸⁰ Hinrichs, E.: *Fürsten und Mächte. Zum problem des europäischen Absolutismus*. Göttingen 2000.

⁸¹ Schmale, W.: *Absolutismus: Biographie eines Begriffs*. *Beiträge zur historischen Sozialkunde* 4, 2001, s. 5-13. V sešitu dále statí: Ehrenpreis, Stefan: *Erziehung und Schulbildung in der Frühen Neuzeit – eine Form der Sozialdisziplinierung?*, s. 15-21; Felbinger, Rudolf: *Höfische Repräsentation am Ende des 17. Jahrhunderts. Aspekte der Herrscherinszenierung am Beispiel des Bayerischen Kurfürsten Maximilian II. Emanuel (1662-1726)*, s. 22-30; Cerna, Vera Karin: *„Absolutismus“ – Annäherung an die Merkmale eines Zeitabschnitts aus der Sicht verschiedener Unterrichtsgegenstände*, s. 31-39.

⁸² Schmale, W.: *Absolutismus*, s. 11-14.

uvozovek. Roku 1998 vyšlo třetí vydání Durhardtova skripta *Das Zeitalter des Absolutismus*.⁸³ Wolfgang Schmale jej použil v regionálním měřítku v souvislosti se situací nižší šlechty v Sasku.⁸⁴ Johannes Kunisch, jehož lze považovat spíše za zastánce pojmu, pod názvem *Absolutismus* vydal druhé vydání své knihy z osmdesátých let. Hans Wolfgang Bergerhausen se dokonce rozhodl oprávněnost pojmu „absolutismus“ doložit na stránkách *Historische Zeitschrift*, a sice na základě rozboru Obnoveného zřízení zemského.⁸⁵ Bergerhausen si ve své analýze položil otázku, nakolik současná „Absolutismuskritik“ skutečně odpovídá pramenům. Obnovené zřízení zemské považoval za vhodný pramen, na němž by takové „přezkoušení“ bylo možno provést. Dospěl k názoru, že bez ohledu na formální navázání obnoveného zřízení na předchozí ústavněprávní tradici lze jeho pomocí doložit jednoznačně a programový přechod od „monarchia mixta“ k „potestas absoluta“. Termín „absolute Monarchie“ je podle něj opodstatněný a odpovídá vnitřnímu smyslu pramenů sledovaného období.⁸⁶

Jak je vidět, řešení daného problému nepochybně ještě zůstávají otevřená. Lze vymezit několik základních otázek, jež by zároveň mohly navozovat cestu k některým řešením: mezníky, modely, popř. vztahy k pojmům raný novověk a barok.

Mezníky

Další debata se rozvinula také o vnímání počátku absolutismu. V klasickém Roscherově pojetí sem patří i období druhé poloviny 16. a počátku 17. století, tedy období tzv. „konfesijního absolutismu“. Státní systémy a společenské struktury v tomto období podle Roscherova výkladu sice ještě neodpovídaly veškerým aspektům definice absolutismu, trend byl již ovšem jasně patrný. Ve francouzském i střeoevropském prostředí je potom za velmi významný zlom také často považován moment mezi lety 1620 a 1640.⁸⁷ Ve Francii jde o státoprávní i společenské reformy, které začaly již v době vlády Jindřicha IV. a které po roce 1624 jménem mladého krále Ludvíka XIII. prováděl kardinál Richelieu.⁸⁸ Těmito událostmi ve Francii začíná „velkého století“.⁸⁹ V habsburských zemích ve střední Evropě bývají podobným způsobem interpretovány reformy Ferdinanda II., jejichž cílem bylo především oslabení moci

⁸³ D u c h h a r d t, H.: *Das Zeitalter des Absolutismus*. 3München 1998.

⁸⁴ S c h m a l e, W.: „*Den faulen Müßjägern, soviel alß möglichen steuern.*“ *Zur Rechtskultur der kursächsischen Ritterschaft in der Epoche des Absolutismus*. Sächsische Heimatblätter, 1996, č. 2, s. 72-83.

⁸⁵ B e r g e r h a u s e n, Hans Wolfgang: *Die „Verneuerte Landesordnung“ in Böhmen 1627: ein Grunddokument des habsburgischen Absolutismus*. *Historische Zeitschrift* 272, 2001, s. 327-351.

⁸⁶ Tamtéž, s. 351. Slabší stránka Bergerhausenovy práce spočívá v tom, že se omezuje pouze na využití německy psané literatury k obnovenému zřízení a neuvádí žádnou literaturu českou.

⁸⁷ O tom srovnej H e i l i n g s e t z e r, Georg: *Das Jahr 1620 als Zäsur? Der oberösterreichische Adel im Vergleich mit dem Adel der böhmischen Länder*. In: Bůžek, V. – Král, P. (edd.): *Rezidence a dvory v raném novověku*. OH 7, 1999, s. 115-137.

⁸⁸ B a b e l o n, Jean-Pierre: *Henri IV*. Paris 1982, s. 705-837, 910-941; C h e v a l l i e r, Pierre: *Louis XIII, roi cornélien*. Paris 1979, s. 279-318.

⁸⁹ H i l d e s h e i m e r, Françoise: *Du Siècle d'or au Grand Siècle. L'État en France et en Espagne, XVIe – XVIIe siècle*. Paris 2000.

stavů v jednotlivých částech monarchie.⁹⁰ Třetí pojetí počátek absolutismu klade k polovině 17. století, kdy se měly výše zmiňované trendy prosadit v plné míře. Ve Francii to bývá spojováno až s obdobím samostatné vlády Ludvíka XIV. po smrti kardinála Mazarina roku 1661.⁹¹ V habsburské monarchii (pokud vůbec, tak) s vládou Leopolda I. a Karla VI. v druhé polovině 17. století a na počátku století následujícího, popř. až Marie Terezie po roce 1740.⁹² Proto, jak bylo uvedeno výše, například řada syntéz z nakladatelství Oldenbourg-Verlag vydala zvláštní svazek pro období 16. a první poloviny 17. století, a to pod názvem *Reformation und Gegenreformation*, zatímco svazek vydaný pod názvem *Absolutismus* se zabývá obdobím po roce 1650.⁹³ Dokonce i Johannes Kunisch hovoří o absolutismu jako o období mezi vestfálským mírem a krizí „ancien régime“.⁹⁴ Toto označení nejenže dává najevo, že je absolutismus považován za dějinnou epochu (Zeitalter), ale také jej časově velmi konkrétně vymezuje. Ve všech uvedených případech je ovšem jako hlavní kategorizační princip chápán státní systém. Spor nespočívá ani v pochybnostech o míře absolutistických prvků ve společnosti, nýbrž pouze v otázce, nakolik je příslušná míra jejich rozvinutí potřebná k tomu, aby bylo případné použití pojmu „absolutismus“ oprávněné.

Modely

Někteří badatelé, kteří se zapojili do diskuse o absolutismu, si kladou otázku, nakolik je tento pojem použitelný v obecné rovině, popř. nakolik je ho možno spojovat se zcela konkrétní a územně i časově přesně vymezenou historickou situací, za jakou se obvykle považuje Francie v době Ludvíka XIV. Názory se přitom i v tomto ohledu značně různí. Jak bylo uvedeno, Henshall založil svůj výklad právě na kritice použití pojmu absolutismus pro ludvíkovskou Francii, jeho přístup lze tedy považovat za nejvíce radikální. Velmi často je možné se setkat s názorem, že pojem absolutismus je použitelný ještě tak pro Francii v uvedené době, nelze ho však zobecnit a přenést na jiná evropská nebo dokonce mimoevropská území, jak to svého udělal například Perry Anderson.⁹⁵ Ve středoevropském prostředí bývá zpochybňováno použití pojmu absolutismus jak pro Říši, tak pro habsburskou monarchii. V obou případech bývají v této souvislosti zdůrazňována specifika. V Říši jsou jimi především zvláštnosti vztahu mezi celkem a jednotlivými teritoriálními státy, personifikované na jedné straně císařem, na druhé straně jednotlivými říšskými knížaty a stavy. V habsburské monarchii bývá

⁹⁰ S t u r m b e r g e r, Hans: *Kaiser Ferdinand II. und das problem des Absolutismus*. Wien 1957; F r a n z l, Johann: *Ferdinand II. Kaiser im Zwiespalt der Zeit*. Graz - Wien 1978; E v a n s, Robert John Weston: *Das Werden der Habsburgermonarchie 1550-1700. Gesellschaft, Kultur, Institutionen*. Wien – Köln - Graz 1989.

⁹¹ B l u c h e, F.: *Louis XIV*, s. 183-195. Zde jsou objasněny také limity absolutní vlády, z nichž některé byly spíše praktické povahy. Od roku 1661 již Ludvík XIV. vládl bez prvního ministra, který by ve své osobě soustředil takovou moc, jako Richelieu nebo Mazarin. Pro francouzské „velké století“ bývá proto tradičně již od dob Voltaira používán výraz „století Ludvíka XIV.“ (Viz pozn. 59).

⁹² Za projev absolutní moci Leopolda I., jenž se o ni nemíní dělit se šlechtou ani s ostatními stavy, může být považován jeho robotní patent z roku 1680, který bývá interpretován jako první důsledný zásah státu do právního postavení poddaných na šlechtických dominiích. V á l k a, J.: *Česká společnost*. II., s. 142-154; M a u r, E.: *Československé dějiny*, s. 19.

⁹³ L u t z, H.: *Reformation und Gegenreformation*. München 1997; D u c h h a r d t, H.: *Zeitalter des Absolutismus*. München 1992.

⁹⁴ K u n i s c h, J.: *Absolutismus. Europäische Geschichte vom Westfälischen Frieden bis zur Krise des Ancien Régime*. Göttingen 1999.

⁹⁵ A n d e r s o n, Perry: *Die Entstehung des absolutistischen Staates*. Frankfurt/M 1979.

za takové specifikum považována značná rozrůzněnost území s různým právním i kulturním dědictvím, která habsburským císařům v roli pánů jednotlivých zemí neumožnila přikročit k jejich důsledné centralizaci. V obou případech pak bývá oprávněně zdůrazňováno, že šlechta a stavové nikdy zcela neztratili své někdejší výsady, práva ani politický a společenský vliv a že tedy není možné hovořit o výhradní čili absolutní vládě panovníka.

Pozoruhodným způsobem si s uvedeným problémem dokázal poradit princip „modelů“, jehož použití pro dějiny raného novověku lze spojovat především se statí Fernanda Braudela *Le modèle italien*. Ta byla původně napsána jako součást Einaudiho *Storia d' Italia*, ale posléze vyšla také jako samostatná publikace.⁹⁶ Braudel v ní uvažuje o dějinách Itálie v době jejího největšího rozmachu, tj. v období renesance, manýrismu a raného baroka, v letech 1450-1650, a hovoří o kulturním modelu, který byl v první polovině zmíněné epochy vytvářen a v její druhé polovině byl exportován do zbytku Evropy. Význam Itálie se projevil v celém širokém spektru života, od ekonomiky až po umění. Proto hovoří o „italském modelu“, který ovšem v různých, regionálními či místními podmínkami a tradicemi ovlivněných a s rozdílným stupněm důslednosti uplatněných podobách fungoval i mimo vlastní Apeninský poloostrov. Za jeho rozšiřováním nestál žádný vojenský tlak ani konkrétní politická strategie, nýbrž obecná shoda na základní kulturní rovině, kterou pro Evropu 16. století reprezentovala a zprostředkovávala právě Itálie.

Tuto Braudelovu tezi, jež se explicitně týká časově staršího období, než na které se většinou vztahuje termín „absolutismus“, ale která v sobě zahrnuje i některé aspekty teoretické a obecněji platné konstrukce, by do jisté míry bylo možno použít i na evropské dějiny 17. a 18. století. Jistý krok tímto směrem vykonal Wolfgang Schmale ve své syntetizující stati o 17. století pro *Historische Zeitschrift*, v níž navazuje na Braudelovo vnímání 16. století jako „italského modelu“ a 17. století označuje analogicky za „francouzský model“.⁹⁷ Ten se postupně konstituuje se Francií v době Jindřicha IV. a Ludvíka XIII., v dlouhém období vlády Ludvíka XIV. nabývá vrcholu a zároveň je průběžně recipován dalšími evropskými státy, dvory, resp. kulturními centry a okruhy. Samozřejmě, že historickou skutečnost nelze opakovat a Evropa 17. století se nacházela ve zcela jiné situaci, než v jaké byla o století dříve. Schmale v této souvislosti upozorňuje na význam rodícího se národního vědomí, které do značné míry ovlivňovalo také vědomí státní a proto také zasazovalo francouzský kulturní model do zcela jiných souvislostí, než v jakých se dříve uplatnil model italský.⁹⁸ Základním rozdílem mezi oběma uvedenými modely je podle Schmaleho také vědomost, s jakou byl „francouzský model“ na dvoře Ludvíka XIV. budován. Na tuto skutečnost již ostatně upozornil Peter Burke, když charakterizoval způsob, jakým se „inscenuje král Slunce“.⁹⁹

⁹⁶ B r a u d e l, Fernand: *Le modèle italien*. Paris 1989. Německý překlad: T ý ž: *Modell Italien 1450-1650*. Stuttgart 1999.

⁹⁷ S c h m a l e, W.: *Das 17. Jahrhundert und die neuere europäische Geschichte*. *Historische Zeitschrift* 264, 1997, s. 601-606.

⁹⁸ Ludwig XIV. hingehen wollte Modell sein, zunächst als Herrscher und Krieger. Aber er setzte dafür auch Bewußt die Mittel der künstlerischen Imagination und Visualisierung ein, sekundiert von systematischen Akademiegründungen, Auftragsarbeiten und Honorarzahlingen an ausländische Gelehrte, Künstler und Literaten etc. Selbstredend wurde an ältere Tradition angeknüpft, dennoch gilt, daß unter Ludwig XIV. jene Infrastruktur geschaffen wurde, aus der das Kulturmodell Frankreich hervorging. Im Gegensatz zur Epoche des Kulturmodells Italien war dies bereits mit einem klaren Bewußtsein eines von Grenzen durchgezogenen europäischen Raumes verbunden, in dem man sich zunehmend durch eine affirmative Haltung gegenüber Grenzen definierte. S c h m a l e, W.: *Das 17. Jahrhundert*, s. 605.

Přesto mohlo docházet ke konkrétním situacím, kdy rezidence významných evropských panovníků svou stavební i společenskou strukturou napodobovaly francouzské Versailles.¹⁰⁰ A to i v těch případech, kdy obě země či oba panovníci byli politickými nepřáteli. Tak tomu bylo i v případě Ludvíka XIV. a Leopolda I. resp. Versailles a Schönbrunn.¹⁰¹ „Francouzským modelem“, opírajícím se o výklad principů chování na dvoře krále Ludvíka XIV. je ostatně i klasická práce Norberta Eliase *Die höfische Gesellschaft*.¹⁰² Bez ohledu na to, lze-li označit tento „francouzský model“ za model absolutistický, umožňuje analogie s Braudelovou analýzou renesanční Itálie a přijetí uvedeného interpretačního postupu pochopit, z jakého důvodu nebyly v evropských zemích mimo vlastní Francii přejaty a naplněny veškeré principy centralizace moci v rukou státu a panovníka v té míře, jako tomu bylo v zemi Ludvíka XIV. Za výsledek by bylo možno považovat vymezení jiných nároků a kritérií na geografickou oblast, jež je nositelem modelu, a na oblasti, které jej přebíraly.¹⁰³

Jeden z argumentů v současné diskusi, totiž že lze pojem „absolutismus“ akceptovat ještě tak pro společenskou situaci ve Francii, nikoliv ovšem v jiných evropských státech, by byl pojetím „modelů“ eliminován. Znamená to, že badatelé si jsou vědomi nemožnosti vztahovat na různá geografická území a na různá politická a společenská prostředí kategorizace platné (a to ještě v omezené míře) pouze pro Francii, tak jako například nelze požadovat po severském baroku, aby v absolutní rovině naplňoval kategorizace dané Berniniho či Borominiho architekturou v Římě. Jako o „dánském modelu“ absolutismu, vytvářejícím vlastní pojmosloví a typologii, hovoří v Hinrichsově sborníku *Absolutismus* Kersten Kräger.¹⁰⁴ Nejspíše pod vědomím rozdílů a diferencí vznikala celá řada děl, jež byla postavena na snaze vystihnout rozdíly v uspořádání společnosti či v postavení panovníků v různých státech a oblastech Evropy.¹⁰⁵ Při takovém pojetí nelze konstatovat, že existuje pouze jediný, například francouzský model absolutismu a že by například poněkud závislejší postavení panovníka na

⁹⁹ B u r k e, Peter: *The Fabrication of Louis XIV.* New Haven – London 1992; Německy: T ý ž: *Die Inszenierung des Sonnenkönigs.* Berlin 1993.

¹⁰⁰ O tom např. R e i s e n l e i t n e r, Markus: *Habsburgische Höfe in der Frühen neuzeit – Entwicklungslinien und Forschungsprobleme.* In: Bůžek, V. – Král, P. (edd.): *Rezidence a dvory v raném novověku.* OH 7, 1999, s. 97-114, především s. 107.

¹⁰¹ B e n o i s t, L.: *Histoire de Versailles.* ²Paris 1980; B o t t i n e a u, Y.: *Versailles, miroir des princes.* Paris 1989; B l u c h e, F.: *La vie quotidienne au temps de Louis XIV.* Paris 1984; S c h m i t t, Sigurd: *Johann Bernhard Fischers von Erlach Schloß Schönbrunn in Wien.* München 1990; G r i m s c h i t z, Bruno: *Wiener Barockpaläste.* Wien 1955.

¹⁰² E l i a s, Norbert: *Die höfische Gesellschaft.* Frankfurt/M 1983.

¹⁰³ Porovnání absolutismu a jeho projevů v různých evropských zemích (Francie, Kastilie, Švédsko, Prusko, habsburské země, Rusko, Británie), resp. konfrontování těchto modelů s teoretickou ideou, je provedeno ve sborníku: M i l l e r, John (ed.): *Absolutisme in Seventeenth-Century Europe.* Houndmills – Basingstoke – Hampshire - London 1990.

¹⁰⁴ K r ä g e r, K.: *Absolutismus in Dänemark – ein Modell für Begriffsbildung und Typologie.* In: Hinrichs, E. (ed.): *Absolutismus,* s. 65-95.

¹⁰⁵ M i l l e r, John (ed.): *Absolutism in Seventeenth-Century Europe.* Houndmills – Basingstoke – Hampshire – London 1990. Zde výklady o absolutismu uspořádány podle nejvýznamnějších oblastí: Francie, Kstilie, Švédsko, Braniborsko-Prusko, Habsburské země, Rusko, Británie. I Millerovo pojetí ovšem předpokládá jistou obecnou ideu absolutismu. R e p g e n, Konrad (ed.): *Das Herrscherbild im 17. Jahrhundert.* Münster 1991. Zde kombinován geografický a konfesní pohled. Např. jsou rozlišeny modely panovníka a absolutismu v katolických a protestantských částech Říše. Jinak zaznamenány Rakousko a Bavorsko, protestantská Říše, Francie, Anglie.

šlechtě, stavech či právních tradicích ve střední Evropě automaticky tento pojem sám o sobě degradovalo.

Zatímco habsburská monarchie se do značné míry a vzhledem ke zcela jiné ústavněprávní i kulturní tradici pouze s omezenou úspěšností snažila naplnit francouzský model absolutismu (snad v době Karla VI. v kombinaci s modelem španělským), objevovaly se v Evropě i další modely. Snad nejvýraznějšími rysy se vyznačoval model pruský, alespoň ho tak roku 1961 charakterizoval Stephan Skalweit ve výše citované stati *Das Zeitalter des Absolutismus als Forschungsproblem*.¹⁰⁶ Šlo o model, který se podle autora vyznačoval značnými militaristicko-monarchistickými rysy hohenzollernského státu a někdy jej nazývá přímo termínem „insbesondere Preußische Erscheinungsform“. Jeho specifickou vlastností údajně byla schopnost výrazně přežít vlastní existenci, jež původně vycházela z monarchistické vládní formy Pruska v době vlády Fridricha I. a Fridricha Viléma I., v různých podobách ovšem přecházela do Bismarckova období a s určitou tolerancí lze podle dokonce Skalweita některé jeho rysy nacházet i v Hitlerově Třetí říši.¹⁰⁷ Nebyla to ostatně tak zcela nová teze. K této tradici se hlásili sami nacističtí historikové a ideologové, a to dokonce i v jiných polohách, nežli pouze v politické a militární rovině.¹⁰⁸ Zřejmě díky této vlastnosti „pruského modelu“ i jiní autoři začali svého času používat pojmy „absolutismus 19. století“ a „neoabsolutismus“, ačkoliv situaci „policijních režimů“ Metternichova a Bachova typu v 19. století lze jen obtížně srovnávat s klasickým monarchistickým absolutismem období raného novověku.¹⁰⁹ Samozřejmě je ovšem v této souvislosti nutné uvažovat o tom, nakolik jde skutečně o samostatné modely nebo nakolik jde o deriváty jednoho základního civilizačního modelu. Tím by do značné míry byl eliminován problém, který se v současné diskusi velmi často vyskytuje. Totiž problém, že ve srovnání se situací ve Francii Ludvíka XIV. poměry v jiných zemích, včetně habsburské monarchie, neodpovídají francouzské představě o absolutní vládě panovníka.¹¹⁰

Systém modelu však není nutno vztahovat pouze na kulturní transfer mezi státy nebo panovníky. Ve sledovaném období lze obdobnou formu komunikace sledovat také uvnitř státu nebo podobně vymezené komunity. Obvykle jde napříč společenským spektrem. Ve vztahu k současné diskusi o úloze jednotlivých společenských vrstev v raně novověké společnosti (a v návaznosti na módní termíny typu „klientelismus“) historikové nejčastěji zkoumají úlohu šlechty.¹¹¹ V souvislosti s pojmem „absolutismus“ či „osvícenský absolutismus“ bývá velmi často pokládána otázka, jakou roli sehrálo nastupující měšťanstvo, resp. buržoazie.¹¹²

¹⁰⁶ S k a l w e i t , S.: *Absolutismus*, s. 298-299.

¹⁰⁷ S k a l w e i t , S.: *Absolutismus*, s. 298. Skalweit zde vychází z tezí, které po porážce nacismu publikoval Friedrich Meinecke. M e i n e c k e, F.: *Die deutsche Katastrophe*. Wiesbaden 1946. K problematice dále S k a l w e i t , S.: *Preußen als historisches Problem*. Jahrbuch für die Geschichte Mittel- und Ostdeutschlands 3, 1954, s. 189-210; D e h i o, L.: *Um den deutschen Militarismus*. Historische Zeitschrift 180, 1955, s. 43-64; H a r t u n g, F.: *Volk und Staat in der deutschen Geschichte*. Leipzig 1940.

¹⁰⁸ H a g e l, August: *Die Wirtschaftspolitik des Absolutismus und die Wirtschaftspolitik des nationalsozialistischen Staates. Eine vergleichende Untersuchung*. Jena 1937.

¹⁰⁹ J u s t, L.: *Stufen und Formen*, In: Hubatsch, W. (ed.): *Absolutismus*, s. 296-297.

¹¹⁰ Srovnej R e p g e n, K. (ed.): *Das Herrscherbild im 17. Jahrhundert*. Münster 1991. Především by se mohlo hovořit o španělském modelu.

Raný novověk

Během druhé poloviny 20. století začal mezi historiky stále více nalézat místo pojem „raný novověk“, který byl původně chápán především jako časově vymezující termín, nejčasnější období novověku.¹¹³ Jeho počátky bývají velmi často spojovány s poválečným vnímáním světa nejen jako světa rozdělených železnou oponou na vzájemně oddělené oblasti, ale také s jeho vnímáním jako světa uzavřených epoch. Tomu odpovídala stať Wilhelma Kamlaha „*Zeitalter*“ überhaupt, „*Neuzeit*“ und „*Frühneuzeit*“, uveřejněná v časopise pro univerzální dějiny *Saeculum*.¹¹⁴ Postupně byl jeho časový obsah charakterizován obdobím mezi lety 1492 a 1789 a byl posléze Johannesem Burckhardtem definován jako „ta část novověku, kdy ještě svoji novověkost nechtěl brát zcela vážně“, Naďou Boškovskou-Leimgruber jako „čas mezi reformací a Francouzskou revolucí“ a Gerdou Mraz jako období, na němž je ve srovnání s předchozí epochou „něco nového“.¹¹⁵ Byť tento termín vycházel ze zcela jiného sémantického vzorce, do značné míry se tak s pojmem „absolutismus“ terminologicky i časově překrýval.¹¹⁶ Dobře je to patrné například v rozboru prací Norberta Eliase, provedeném Markusem Reisenleiterem, jenž Eliasovu „dvorskou společnost“ nesleduje v kontextu pojmu „absolutismus“, nýbrž „raný novověk“.¹¹⁷

¹¹¹ V poslední době bylo uspořádáno několik konferencí, jež měly za úkol zodpovědět otázku, jak se v 16.-18. století chovala šlechta u dvora i mimo něj. A s c h, R. G. (ed.): *Der europäische Adel im Ancien Régime. Von der Krise der ständischen Monarchien bis zur Revolution (1600-1789)*. Köln – Wien – Weimar 2001.

¹¹² C o i n g, Helmut: *Epochen der Rechtsgeschichte in Deutschland*. ²München 1971, 3. kap Absolutismus und Aufklärung, s. 64-68.

¹¹³ B u r c k h a r d t, Johannes: *Frühe Neuzeit*. In: R. van Dülmen (ed.): *Geschichte*. Frankfurt/M 1990, s. 364-385. Srovnej slovník F u c h s, Konrad – R a a b, Heribert (edd.): *Wörterbuch Geschichte*. ¹²München 2001, heslo Neuzeit s. 551, samostatné heslo Frühe Neuzeit není uvedeno.

¹¹⁴ K a m l a h, W.: „*Zeitalter*“ überhaupt, „*Neuzeit*“ und „*Frühneuzeit*“, s. 313-330.

¹¹⁵ B o š k o v s k a – L e i m g r u b e r, Naďa: *Vorwort*. In: Táž (ed.): *Die Frühe Neuzeit in der Geschichtswissenschaft*, s. 7; M r a z, Gerda: *Was ist neu an der Neuzeit? Österreich zwischen Mittelalter und Barock (1500-1650)*. Ausstellungskatalog. Eisenstadt 1991; S k a l w e i t, Stephan: *Der Beginn der Neuzeit. Epochengrenze und Epochenbegriff*. Darmstadt 1982.

¹¹⁶ Zatímco pojem „absolutismus“ se vymezoval vůči pojmu „stavovský systém“, pojem „raný novověk“ jako součást novověku se vymezoval především vůči pojmu „středověk“. B u r k e, Peter: *Abgrenzungsprobleme der Frühen Neuzeit*. *Frühneuzeit-Info* 1, 1990, s. 13-16; S k a l w e i t, Stephan: *Der Beginn der Neuzeit. Epochengrenze und Epochenbegriff*. Darmstadt 1982; T ý ž, *Absolutismus*. Fernand Braudel připomíná, že pro období vymezené 14. a 18. stoletím, se často používal pojem „obchodní kapitalismus“ (*capitalisme marchand*). B r a u d e l, F.: *La longue durée*. *Annales E.S.C.* 1958, s. 725-753; zde citováno podle přetisku T ý ž: *La longue durée*. In: *Écrits sur l'histoire*. Paris 1969, s. 65.

¹¹⁷ R e i s e n l e i t e r, M.: *Die Bedeutung der Werke und Theorien Norbert Elias' für die Erforschung der Frühen Neuzeit*. *Frühneuzeit-Info* 1, 1990, s. 47-57. Srovnej E l i a s, Norbert: *Die höfische Gesellschaft*. Frankfurt/M 1983. Dále Š u b r t, Jiří: *Civilizační teorie Norberta Eliase*. Praha 1996. Kriticky D u i n d a m, J.: *Myths of Power. Norbert Elias and the Early Modern European Court*. Amsterdam 1994.

Nepochybně není náhodou, že se ani termín „raný novověk“ neobešel zcela bez pochybností a diskusí.¹¹⁸ Do značné míry se projevil v úvodním rozhovoru, který s Peterem Burkem vedli Karl Vocelka a Markus Reisenleitner při příležitosti vydání prvního čísla časopisu *Frühneuzeit-Info*, resp. při příležitosti založení vídeňského výzkumného sdružení *Institut für die Erforschung der Frühen Neuzeit*.¹¹⁹ Burke se na počátku devadesátých let vyjádřil v tom smyslu, že definice hlavních specifík pojmu „raný novověk“, včetně jeho časového vymezení, je velmi obtížná. Došel k závěru, že pojem je konstruován takovým způsobem, že se historikové na jeho naprosto přesném vymezení obsahovém ani časovém nemohou ve skutečnosti nikdy shodnout.¹²⁰ V replice na Burkeho vyjádření Karl Vocelka uvedl tezi, jež dokládá souvislost mezi pojmem „raný novověk“ a pojmem „absolutismus“. Podle něj je ideou obvyklou v rakouské historiografii (je nutno podotknout, že rozhovor vyšel těsně před úplným vypuknutím současné diskuse) považovat za zlomové období a zároveň i zlomový krok v dějinách raného novověku osvěcenský absolutismus, aniž by bylo apriori jasné, jestli přináleží ještě k ranému novověku, anebo již k dějinám současnosti. Burke se přihlásil k vnímání osvěcenského absolutismu jako součásti raného novověku. Ovšem s tou výhradou, že všechny uvedené termíny je nutno brát jako pojmy relativní, jež on sám užívá „z důvodů své pohodlnosti“. Podle jeho názoru se historik bez pojmů tohoto typu zcela neobejde. Samozřejmě, že jiným způsobem se člení politické dějiny, jiným dějiny vysoké kultury, ještě jiným dějiny kultury lidové a podobně. I tak je nutné podle Burkeho myslet také na obecné dějiny, kde se chtějí nebo nechtějí historikové dopouštět určitého nutného zkreslení, berou-li za základ své periodizace tradičně se nabízející data z oblasti politických a navíc evropských dějin.¹²¹ Tuto Burkeho tezi je možné takřka beze změn vztáhnout i na současnou diskusi o pojmu „absolutismus“.

Diskuse o raném novověku pokračovala po celá devadesátá léta, do značné míry současně s diskusí o absolutismu. Nebyla však ani zdaleka tak bouřlivá a v německy hovořících zemích se mimo jiné projevila pokračováním vydávání výše zmiňovaného časopisu *Frühneuzeit-Info*, úvody do studia raného novověku Ilji Miecka, kulturněhistorické a antropologické syntézy Richarda van Dülmena či vydáním velkého sborníku *Die Frühe Neuzeit in der Geschichtswissenschaft* redigovaného Nad'ou Boškovskou-Leimgruber.¹²² Zdá se, že termín „raný novověk“ začal být i přes některé sémantické nesrovnalosti mezi evropskými historiky obecně respektován a zmiňovaný pojem se dostal do všech historických lexikonů, kde byl postaven na roveň pojmu „novověk“. Celou situaci dokládá skutečnost, že zatímco

¹¹⁸ O diskusí a problémech definování pojmu raný novověk M i e c k, Ilja: *Die Frühe Neuzeit. Definitionsprobleme, Methodendiskussion, Forschungstendenzen*. In: Boškovská–Leimgruber, Nad'a (ed.): *Die Frühe Neuzeit in der Geschichtswissenschaft*, s 17-38.

¹¹⁹ B u r k e, Peter: *Abgrenzungsprobleme*, s. 13-16; V o c e l k a, K.: *Das Institut für die Erforschung der Frühen Neuzeit. Gründungsgeschichte, Aufgaben und Zielsetzungen*. *Frühneuzeit-Info* 1, 1990, s.7-12.

¹²⁰ „Niemand kann sich darauf einigen, wann die Frühe Neuzeit beginnt oder wann sie endet“. T a m t é ž, s. 13.

¹²¹ „Daher benutze ich die Bezeichnung „Frühneuzeit“ aus Gründen der Bequemlichkeit.“ T a m t é ž, s. 13-14.

¹²² M i e c k, I.: *Europäische Geschichte der Frühen neuzeit*. Stuttgart – Berlin – Köln ¹1970, ⁶1998; D ü l m e n, R. v.: *Kultur und Alltag in der frühen Neuzeit*. I-III. München 1990-1993; T ý ž: *Gesellschaft der Frühen Neuzeit. Kulturelles Handeln und sozialer Prozeß. Beiträge zur historischen Kulturforschung*. In: Boškovská–Leimgruber, N. (ed.): *Die Frühe Neuzeit in der Geschichtswissenschaft*. Paderborn – München – Wien – Zürich 1997. Podobně H i n r i c h s, E.: *Einführung in die Geschichte der Frühen Neuzeit*. München 1980.

v některých starších vydáních historických lexikonů je zastoupen pouze termín „novověk“, v novějším vydání připraveném týmiž autory se objevují pojmy oba.¹²³

Není přitom jistě náhodou, že při diskusi probíhající v devadesátých let se historikové zabývali a vyrovnávali s týmiž terminologickými kategoriemi, jako tomu bylo při diskusi o absolutismu. V podání Wolfganga Reinharda jsou to pojmy „Sozialdisziplinierung“, „Konfessionalisierung“ a „Modernisierung“,¹²⁴ které bylo možno u mnohých autorů, především Hubatsche či Justa,¹²⁵ ale do jisté míry i Heinze Duchhardta nebo Heinze Schillinga, nalézt jako jedny z nejdůležitějších atributů absolutismu.¹²⁶ Ilja Mieck v jednom z posledních vydání svého úvodu do studia raného novověku, již se znalostí diskuse o absolutismu, považoval za jednu z významných obecných tendencí raného novověku odklon od středověkého obrazu panovníka směrem k jeho „raně absolutistickým představám“. Jde podle něj ovšem především o to, že centrální panovnická moc vystřídala dřívější parciální feudální moci. Konflikt, který mezi těmito dvěma tendencemi nastal, provázal a obsahově naplňoval celý raný novověk. Klasický absolutismus v jeho někdejší vnímání se podle jeho formulace netýkal ani Francie, natož potom ostatních evropských zemí. Jde o typický rozpor mezi ideální konstrukcí a historickou skutečností. Napětí mezi základními složkami společnosti, jež působila v předchozím období, přetrvávala i nadále.¹²⁷

Prolínání obou pojmů se netýkalo pouze stránky terminologické, ale také chronologického aspektu. Úvaha, že „raný novověk“ není pouze pojmem vystihujícím situaci od objevení Ameriky do třicetileté války, ale že k němu patří dlouhé údobí končící Velkou francouzskou revolucí, také naznačuje zbourání nebo alespoň eliminaci historického mezníku kolem roku 1620 či 1650 a do značné míry tak podporuje názor, který pojem „absolutismus“ považuje za přebytečný, popřípadě který tento pojem termínu „raný novověk“ podřizuje jako jednu z jeho součástí.¹²⁸

Barok

Ve shodě s některými staršími teoriemi přežívá i v současnosti teze, podle níž by se mělo od pojmu absolutismus zcela ustoupit a nahradit ho pojmem barok.¹²⁹ Ačkoliv se na tuto paralelu díval skepticky již Walter Hubatsch, byl to právě on, kdo upozornil na spojení typu „barokní

¹²³ D ü l m e n, R. v. (ed.): *Geschichte*. Hesla Neuzeit, Frühe Neuzeit. Frankfurt/M 1990, s. 364-385. Srovnej různá vydání.

¹²⁴ R e i n h a r d, W.: *Sozialdisziplinierung – Konfessionalisierung – Modernisierung. Ein historiographischer Diskurs*. In: Boškovská–Leimgruber, N. (ed.): *Die Frühe Neuzeit in der Geschichtswissenschaft*, s. 39-56.

¹²⁵ J u s t, L.: *Stufen und Formen*, In: Hubatsch, W. (ed.): *Absolutismus*, s. 296-297.

¹²⁶ S c h i l l i n g, H.: *Das konfessionelle Europa. Die Konfessionalisierung der europäischen Länder seit Mitte des 16. Jahrhunderts und ihre Folgen für Kirche, Staat, Gesellschaft und Kultur*. In: Bahlcke, J. – Strohmeyer, A. (edd.): *Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa*. Stuttgart 1999, s. 13-62; D u c h h a r d t, H.: *Das Zeitalter des Absolutismus*, především s. 155-155.

¹²⁷ M i e c k, I.: *Europäische Geschichte*, s. 21-22.

¹²⁸ Tamtéž, s. 168-211.

¹²⁹ Jinou variantou by podle těchto názorů mohlo být důsledné užívání termínu „absolutismus“ v uvozovkách, jež by měly upozorňovat na jeho relativitu.

chování“ nebo „barokní typ“ i na ekvivaletní terminologii „umění absolutismu“ a „barokní stát“.¹³⁰

Také na téma „absolutismus a barok“ byla již v minulosti vedena poměrně živá diskuse, již lze navíc dát do souvislosti s podobnou debatou, vedenou historiky umění, která se zabývala pojmem „barok“ i podobnými termíny nejen z hlediska jejich užití pro označení epochy v obecných nebo v kulturních dějinách, ale také z hlediska jejich užití pro označení stylu.¹³¹ Problém navrhovaných řešení ovšem spočívá v sémantické rovině. Pojmy z dějin umění, resp. z kulturní historiografie totiž vznikaly podobným způsobem, jako pojmy z historiografie politické. Pojmy typu „barok“ nebo „renesance“ jsou konstruovány analogickým způsobem jako pojem „absolutismus“ a vyznačují se stejnou dávkou relativity. Debata o jejich oprávněnosti probíhala především v souvislosti s působením ikonologické školy, která význam slohů v dějinách umění považovala za málo podstatný a její metodologie s pojmy typu „barok“ prakticky nepracovala. Jak v našich podmínkách v posledních letech doložil především Jiří Kroupa, dodnes se má zato, že práce s pojmy „sloh“ či „styl“ má smysl jen v konkrétních souvislostech.¹³² Zůstaneme-li u pojmu „barok“, lze ho zpochybnit podobným způsobem jako termín „absolutismus“. Například lze hovořit o středoevropském baroku, ale jen těžko o baroku francouzském.¹³³ Jestliže jedna ze skupin zapojených do současné debaty navrhuje nahrazení pojmu „absolutismus“ slovem „barok“, v osmdesátých letech převažovala spíše snaha o ztotožnění obou pojmů. R. H. Foerster v knize *Die Welt des Barock* z roku 1981 je pro francouzské prostředí používá více méně jako synonymum, kdy barok je výrazovou formou absolutismu a je charakterizován mottem „ein König, eine Glaube, ein Gesetz“, tedy mottem pocházejícím ze světa mimo vlastní výtvarné umění.¹³⁴ Proto se také zmiňovaná kniha Pierra Chaunuho, jež se zabývá evropskými dějinami 17. a 18. století a ve svém titulu užívá pojmy z dějin umění, v německém překladu nazývá *Europäische Geschichte des Barock*, zatímco ve francouzském originále *Histoire européenne de l'âge classique*.¹³⁵ Přes tuto diskusi se termíny typu „barok“ v historiografii umění nadále používají, ovšem s vědomím jejich relativity a konvenční povahy.

Na souvislost mezi absolutismem a barokem ovšem upozorňovali historikové i historikové umění také s využitím dalších přístupů. Ostatně, již Jacob Burckhardt svého času psal o státu

¹³⁰ H u b a t s c h, W.: „Barock“ als Epochenbezeichnung. In: Týž (ed.): *Absolutismus*, s. 269-273.

¹³¹ Rudolf Vierhaus podal seznam autorů, kteří s pojmy „barok“ a „absolutismus“ zacházeli jako se synonymy, popř. používali termínu „barok“ pro označení epochy. Došel ovšem k závěru, že jich nebylo až tak mnoho, např. Carl Joachim Friedrich, Wiliam Langer, Pierre Francastel, Victor Lucien Tapié nebo Robert Mandrou. V i e r h a u s, Rudolf: *Barok und Absolutismus*, In: Garber, Klaus (ed.): *Europäische Barock-Rezeption*. Wiesbaden 1991, s. 46-47. Podobně jako Ehalt, také Vierhaus hovoří o baroku jako o výrazovém stylu (Ausdruckstil) absolutismu.

¹³² K r o u p a, Jiří: *Školy dějiny umění. Metodologie dějin umění*. Brno 1998.

¹³³ V i e r h a u s, R.: *Barok und Absolutismus*, s. 46. Srovnej klasickou práci T a p i é, Victor Lucien: *Baroque et classicisme*. Paris 1957, popř. T ý ž: *Le Baroque*. Paris 1961.

¹³⁴ F o e r s t e r, Rudolf Hellmut: *Die Welt des Barock*. Eltville 1981, s. 147-151.

¹³⁵ C h a u n u, Pierre: *La civilisation de l'Europe classique*. Paris 1966. Německy T ý ž, *Europäische Kultur im Zeitalter des Barock*. München-Zürich 1968. Autoři a redaktoři syntézy Histoire de la France nazvaly své kapitoly jako *France baroque* (pro období vlády Ludvíka XIII. a počáteční léta vlády Ludvíka XIV.) a *L'âge classique* (pro vládu Ludvíka XIV., především od smrti kardinála Mazarina). D u b y, George (ed.): *Histoire de la France de 1348 à 1852*. Paris 1987.

jako o „kunstwerku“ a podobného příměru se používalo i v pozdější historiografii.¹³⁶ Hubert Ch. Ehalt uvedený vztah interpretoval tak, že barok je výrazovým prostředkem absolutismu. Odtud i titul jeho knihy *Ausdruckformen absolutistischer Herrschaft*.¹³⁷ Jeho vnímání se opírá o klasickou myšlenku, že barokní umění je výrazem moci a vlády a zpětně má k posílení moci a vlády jako „Rankenzeiger“ sloužit. Ehalt se proto na příkladech dvora Leopolda I. a Karla VI. zabýval souvislostmi mezi takovými výrazovými formami, jako je personální struktura hofštátu, dvorský ceremoniel, dvorská publicistika, věda, umělecká recepce a produkce, role a působení dvorských umělců, palácová a zahradní architektura i další umělecké prostředky, včetně opery a baletu nebo ohňostrojů. To vše bylo společně komponováno do monumentálních slavností, jež měly za hlavní cíl oslavu panovníka, nebo dokonce jeho přímé zbožštění.¹³⁸ Postupoval tedy analogickým způsobem, jako třeba Peter Burke v díle *The Fabrication of Louis XIV.* nebo Franz Matsche ve více umělecko-historicky pojatém spise *Die Kunst im Dienst der politischen Ideen des Kaisers Karls VI.*¹³⁹ Uvedená prezentace panovníka jako personifikace státu prostřednictvím ceremoniálu,¹⁴⁰ exaltovaných festivit¹⁴¹ nebo monumentálního barokního umění¹⁴² přitom podle Huberta Ehalta v žádném případě neznamená, že by tento přístup neměl svůj racionální obsah a smysl.¹⁴³ Naopak, jak vystihl Reinhard Wittram již roku 1948, ceremoniál v sobě obsahoval něco z moderního systému masové propagandy a že posiloval a upevňoval státní moc.¹⁴⁴ Termíny

¹³⁶ B u r c k h a r d t, J.: *Kultur der Renaissance in Italien*. 1861, kap. Der Staat als Kunstwerk. R i t t e r, Gerhard: *Staatskunst und Kriegshandwerk*. Das Problem des „Militarismus“ in Deutschland I. Die altpreußische Tradition (1740-1890). München 1954.

¹³⁷ E h a l t, Hubert Ch.: *Ausdruckformen absolutistischer Herrschaft*. Dargestellt vor allem am Beispiel des Wiener Hofes unter Leopold I., Joseph I. und Karl VI. Wien 1978; T ý ž: *Zur Funktion Zeremoniells im Absolutismus*. In: Schulze, W. (ed.): *Ständische Gesellschaft und soziale Mobilität*. München 1988, s. 411-419.

¹³⁸ O metodách zbožštění barokního panovníka B u r k e, Peter: *The Fabrication of Louis XIV.* New Haven – London 1992.

¹³⁹ M a t s c h e, Franz: *Die Kunst im Dienst der Staatsideen Kaisers Karls VI. Ikonographie, Ikonologie in Programmatik des Kaisersstil*. Berlin - New York 1981. O analogické situaci v Bavorsku G l a s e r, H. (ed.): *Quellen und Studien zur Kunstpolitik der Wittelsbacher von 16. bis 18. Jahrhundert*, München – Zürich 1980. V poslední době o úloze habsburského dvora D u i n d a m, J.: *The court of the Austrian Habsburgs: locus of a composite heritage*. Mitteilungen der Residenzen-Kommission der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen 8, 1998, s. 24-58.

¹⁴⁰ S oceněním významu dvorského ceremoniálu jako atributu absolutismu přitom ani zdaleka nepřišel Ehalt jako s něčím zcela novým. Již roku 1948 se jím například zabýval Wittram. Podle něj byl ceremoniál atributem všech druhů absolutismu. Zaveden byl především ve Španělsku, kde se konstituoval v době vlády Karla V. a Filipa II. jeho projevem byl odstupňovaný přístup k panovníkovi pro různé složky obyvatelstva. W i t t r a m, Reinhard: *Formen und Wandlungen der europäischen Absolutismus*. In: Hubatsch, W. (ed.): *Absolutismus*, s. 94-117 (1948).

¹⁴¹ A l e w y n, Richard: *Feste des Barock*. In: Hubatsch, W. (ed.): *Absolutismus*, s. 238-247.

¹⁴² K r u e d e n e r, Jürgen: *Rolle des Hofes im Absolutismus*. Stuttgart 1973; D i c k e n s, Arthur Geoffrey (ed.): *Europas Fürstenhöfe. Herrscher, Politiker und Mäzene 1400-1800*. Graz – Wien – Köln 1978.

¹⁴³ E h a l t, H. Ch.: *Ausdruckformen absolutistischer Herrschaft*, kap. Rationale Legitimisierung absolutistischer Herrschaft, s. 139-141.

¹⁴⁴ W i t t r a m, R.: *Formen und Wandlungen*, s. 96.

„absolutismus“, „protireformace“ a „barok“ sloučil také Hartmut Lehmann, který se pokusil danou problematiku zkoumat z hlediska dějin náboženství a dějin církve.¹⁴⁵

Místo závěru

Diskuse o pojmu absolutismus, kterou se předkládaná stat' pokusila alespoň v náznaku představit, ještě není ani zdaleka uzavřena a v nejbližší době její konečné vyústění ani očekávat nelze. Pořád ještě zůstává otevřena otázka, v čem vlastně měl „absolutismus“ spočívat? Bylo to v suverenitě moci panovníka či alespoň ve snaze ji dosíci? Proto ani zde nelze dospět k jednoznačnému závěru a bude nutno se omezit pouze na několik shrnujících tezí, popř. na drobný pokus o charakteristiku možných řešení některých otázek.

Mnozí historikové si v minulosti povšimli, že problém historické terminologie a tedy i problém chápání pojmu „absolutismus“ do značné míry souvisí s chápáním statiky a dynamiky v dějinách, resp. s chápáním pokroku nebo modernizace v dějinách. Winfried Schulze provedl podobnou úvahu na příkladu pojmu „stavovská společnost“, který je velmi často považován za protipól pojmu „absolutismus“.¹⁴⁶ Historikové uvažovali, je-li absolutismus, popř. protireformace, ve srovnání s předchozí epochou reakčním krokem zpět, anebo nejde-li o projev modernizace směřující k novodobé společnosti.¹⁴⁷ Právě pojetí dějin jako pohybu zřejmě vede k potřebě jednotlivé kroky tohoto pohybu pojmenovávat i při vědomí, že jednotlivé pojmy vyjadřují historickou skutečnost pouze s relativní přesností. To již je ovšem podstatně složitější obecně sémiotický problém, který přesahuje možnosti předkládaného přehledu.¹⁴⁸

V poslední době se četní historikové rozhodli pojmenovat své synteticky zaměřené práce nikoliv charakterizujícím názvem, nýbrž pouze označením století. V současnosti jsou tímto způsobem jsou pojímány celé publikační řady. Lze připomenout alespoň řadu nakladatelství Beck, kde svazek pro 17. století redigoval Michael Jeismann. Dále řadu evropských dějin nakladatelství Macmillan Press, jež je právě českým čtenářům zpřístupňována prostřednictvím překladů, a kde díl *Evropa sedmnáctého století* napsal Thomas Munk nebo monumentální řadu k rakouským dějinám, pro niž 16. a 17. století napsal Thomas

¹⁴⁵ L e h m a n n, H.: *Das Zeitalter des Absolutismus. Gottesgnadentum und Kriegsnot*. Stuttgart – Berlin – Köln – Mainz 1980, především kap. Gegenreformation, Absolutismus, Barock. Zum Problem einer politischen und sozialen Geschichte des Christentums im Zeitalter des Absolutismus, s. 11-21.

¹⁴⁶ Schulze přitom nehovoří o cestě od stavovské společnosti k absolutismu, ale o cestě od stavovské k občanské společnosti. S c h u l z e, W.: *Die Ständische Gesellschaft des 16./17. Jahrhunderts als Problem von Statik und Dynamik*, s. 1-17. Srovnej dále P r e s s, V.: *Vom „Ständestaat“ zum Absolutismus. 50 Thesen zur Entwicklung des Ständewesens in Deutschland*. In: Baumgardt, P. (ed.): *Ständetum und Staatsbildung in Brandenburg-Preussen*. Berlin 1983, s. 319-326,

¹⁴⁷ R e i n h a r d, Wolfgang: *Gegenreformation als Modernisierung? Prolegomena zur einer Theorie des konfessionellen Zeitalters*. Archiv für Reformationsgeschichte 68, 1977, s. 226-251; B l ä n k e r, R.: „Absolutismus“ und „Frühmoderner Staat“. *Problemen und Perspektiven der Forschung*. In: Vierhaus, R. (ed.): *Frühe Neuzeit – Frühe Moderne?* Göttingen 1992, s. 55.

¹⁴⁸ K tomu např. E c o, Umberto: *Segno*. Milano 1973. Citováno podle německého vydání T ý ž: *Das Zeichen. Einführung in einen Begriff und seine Geschichte*. Frankfurt/M 1977; Ullmann, Stephen: *Semantik*. Frankfurt/M 1977; P e r e g r i n, Jaroslav: *Úvod do teoretické sémantiky*. Brno 1994. Zde další literatura k problému.

Winkelbauer a 18. století Karl Vocelka.¹⁴⁹ Je to praxe, která není zcela neznámá například z historiografie umění, v nové souvislosti je však spíše projevem určité postmoderní krize projevující se obavou z popisování, označování, přesného charakterizování nebo dokonce definování. Tedy podle dosavadního převažujícího názoru jednoho ze zásadních úkolů historiografie. Sledovaná diskuse o pojmu „absolutismus“ není uzavřená a nepochybně přinese důležité zpřesnění dosavadního poznání dějin evropské společnosti 16. až 18. století. Z některých posledních náznaků se ovšem zdá, že se s pojmem „absolutismus“ v historických studiích tak rychle setkávat nepřestaneme. Naznačují to i nedávná slova Ernsta Hinrichse. Ten v knize *Fürsten und Mächte* konstatuje, že se pravděpodobně bude používat, i když historikové naruší některé původní ideální představy o jeho obsahu.¹⁵⁰ Stejně se ostatně vyjádřil i Wolfgang Schmale. Pojem „absolutismus“ je prý natolik rozšířený, že je jeho úplné odbourání prakticky nemožné. Základním výsledkem současné diskuse a relativizace pojmu nejspíše bude, že ho v budoucnu bude používat menší množství historiků, popřípadě že bude jeho obsah definován v ostřejších konturách.¹⁵¹

¹⁴⁹ J e i s m a n n, Michael (ed.): *Das 17. Jahrhundert. Krieg und Frieden*. München 2000; M u n c k, T.: *Evropa 17. století 1598-1700*. Praha 2002; O pojetí řady Geschichte Österreichs viz stať Karla Vocelky uveřejněná v tomto čísle Časopisu Matice moravské.

¹⁵⁰ H i n r i c h s, E.: *Fürsten und Mächte*, s. 19-36, 233-250.

¹⁵¹ S c h m a l e, W.: *Absolutismus: Biographie eines Begriffs*. Kap. Zukunft des Begriffs „Absolutismus“, s. 11.